

Opinnäytetyö (AMK)
Toimintaterapian koulutusohjelma
2012

Anni Kosonen, Päivi Salonen ja Laura Vehmanen

YHDESSÄOLON SUURIA PIE- NIÄ IHMEITÄ

– Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Toimintaterapia

Lokakuu 2012 | 45 + 1 (66)

Ohjaajat: Tiina Hautala ja Helena Tigerstedt

Anni Kosonen, Päivi Salonen ja Laura Vehmanen

YHDESSÄOLON SUURIA PIENIÄ IHMEITÄ - Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi

Turun ensi- ja turvakoti ry toteuttaa Vuorovaikutuskylpy-projektia vuosina 2010-2013. Projektin tarkoituksena on tukea vanhemman ja 0-3-vuotiaan lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta. Projektissa mukana olevilla perheillä on erilaisia vuorovaikutukseen liittyviä haasteita.

Toiminnallisena opinnäytetyönä tuotimme Vuorovaikutuskylpy-projektin työparin käyttöön työkirjan, jota hyödyntämällä voidaan tukea lapsiperheiden varhaista vuorovaikutusta. Tavoitteena on kehittää vanhemman reflektointikykyä eli taitoa asettua ajatuksen tasolla oman lapsensa asemaan.

Opinnäytetyön teoriaosuus koostuu lapsen normaalikehityksestä, varhaisesta vuorovaikutuksesta sekä kiintymyssuhteen ja reflektiivisyyden merkityksestä. Työkirja on rakennettu teorian pohjalta.

Työkirja sisältää sekä tietoa että tehtäviä ja pohdintoja 0-18 kuukauden ikäisen lapsen varhaisesta kehityksestä. Se koostuu neljästä aihealueesta, jotka ovat Liikunnan iloa, Leikin riemua, Kohti omatoimisuutta ja Aistien ja tunteiden aallokossa. Tehtävät on kohdistettu aihealueiden sisällä neljään eri ikäkauteen, jotka ovat 0-4, 5-8, 9-12 ja 13-18 kuukautta. Kohti omatoimisuutta -osion sivut alkavat vasta 5-8 kuukauden ikäisestä lapsesta. Työkirjassa on aihealueisiin liittyviä sivuja, joita työpari voi antaa asiakasperheille kotona hyödynnettäviksi.

Tehtävät ja pohdinnat auttavat vanhempia tutustumaan paremmin lapseensa ja hänen käyttäytymistään ohjaaviin tunteisiin, aikomuksiin ja toiveisiin. Lisäksi tehtävät auttavat vanhempia miettimään omia kokemuksiaan ja tunteitaan heidän toimiessaan lapsensa kanssa.

ASIASANAT:

Varhainen vuorovaikutus, lasten kehitys, reflektiivisyys

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Occupational Therapy

October 2012 | 45 + 1 (66)

Instructors: Tiina Hautala ja Helena Tigerstedt

Anni Kosonen, Päivi Salonen ja Laura Vehmanen

THE MIRACLES OF BEING TOGETHER - A Workbook to Support the Early Interaction of Families With Infants

The Turku Association of Mother and Child Home and Shelter (Turun ensi- ja turvakoti ry) is carrying out a project called Interaction Immersion (Vuorovaikutuskylpy) during years 2010-2013. The main purpose of the project was to support interaction between parents and their 0-3 year- old child. The families involved in the project had a variety of challenges in early interaction.

The purpose was to create a workbook to provide guidance for people carrying out the project but also to the client families. Project's multiprofessional team can make a good use of the workbook with the customer families. The main aim was to develop parent's ability to set themselves in the child's position.

The theoretical part of our thesis consists of children's normal development, early interaction, and the meaning of affection attachment and reflectivity. The workbook is based on these theories.

The workbook contains information and exercises about the early development of children aged 0-18 months. It includes four themes that are *The Joy of Movement* (Liikunnan iloa), *The Delight of Playing* (Leikin riemua), *Towards independence* (Kohti omatoimisuutta) and *In The Waves of Senses And Emotions* (Aistien ja tunteiden aallokossa). The exercises are directed to four age groups. First group is 0 to 4 months, second 5 to 8 months, third 9 to 12 months and fourth 13 to 18 months. However, the exercises in theme *Towards Independence* start from the age of 5 to 8 months. The workbook contains pages that can be given separately to the client families for a later use at home.

KEYWORDS:

Early interaction, development of children, reflectivity

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TARKOITUS	7
3 LAPSEN NORMAALIKEHITYS	9
3.1 Motorinen kehitys ikäkausittain	9
3.2 Aistien ja aistitiedon käsittelyn kehittyminen	13
3.3 Itsesäätelykyvyn kehitys	16
3.4 Psykososiaalinen kehitys Sternin mukaan	19
3.5 Kognitiivinen kehitys	22
3.6 Leikkitaidot	26
3.7 Omatoimisuustaidot	31
4 PSYKOEDUKATIIVINEN NÄKÖKULMA	33
5 VAUVAN JA VANHEMMAN VÄLINEN KIINTYMYSSUHDE JA VARHAINEN VUOROVAIKUTUS	34
6 REFLEKTIIVISYYDEN MERKITYS VARHAISESSA VUOROVAIKUTUKSESSA	36
7 OPINNÄYTETYÖPROSESSI	38
8 POHDINTA	41
9 LÄHTEET	43

LIITTEET

Liite 1. Yhdessäolon suuria pieniä ihmeitä – Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi.

1 JOHDANTO

Vuonna 2007 päivitetyn lastensuojelulain tarkoituksena on ”turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun” (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Lapsiperheiden parissa toimivien viranomaisten tulee tukea lasten vanhempia ja huoltajia lasten kasvatuksessa ja tarvittaessa ohjata perhe lastensuojelun piiriin. Lastensuojelun tulee tarvittaessa tarjota perheille tukea erilaisten palvelujen ja tukitoimien muodossa. Perhetyö on yksi lastensuojelulain määrittelemistä avohuollon tukitoimista. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417; Järvinen ym. 2007, 11.)

Perhetyö on sekä yleisellä tasolla että perheiden kotona tehtävää työtä. Perhetyö voi olla muodoltaan lastensuojelullista, perheterapeuttista tai ennaltaehkäisevää. Se on perhelähtöistä eli toiminta perustuu asiakasperheen tarpeisiin. Perhetyössä työskentelevä ammattihenkilö toimii ammatillisesti ja tavoitteellisesti tukeakseen asiakasperhettä erilaisissa elämäntilanteissa. Perhetyö on myös yksi lähestymistapa, jonka toteutustapa vaihtelee toteutuspaikasta riippuen. Tällaisia paikkoja voivat olla esimerkiksi hoitolaitos, päiväkotiki ja koulu. Perhetyö on moniammatillista, jotta perheelle voidaan tarjota paras mahdollinen tuki. (Järvinen ym. 2007, 10.)

Turun ensi- ja turvakoti ry tekee perhetyötä muun muassa vuosina 2010-2013 toteutettavan Vuorovaikutuskylpy-projektin kautta. Projektissa on mukana lastensuojelutyön piirissä olevia perheitä, joilla on 0-3-vuotiaita lapsia. Perheillä on erilaisia vuorovaikutukseen liittyviä haasteita, kuten lapsen huomiotta jättäminen pitkäksi aikaa tai että lapselta odotetaan kehitysvaihetta vaativampia taitoja. Projektin tarkoituksena on tukea lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta. (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012.)

Toiminnallisen opinnäytetyömme tarkoituksena on tuottaa Vuorovaikutuskylpy-projektin työparin käyttöön työkirja tukemaan lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta. Suomenkielistä opaskirjallisuutta on jo olemassa jonkin verran, mutta se ei täysin vastaa toimeksiantajamme tarpeisiin. Työkirjamme tavoitte-

na on kehittää vanhemman reflektointikykyä eli taitoa asettua ajatuksen tasolla oman lapsensa asemaan.

Toimintaterapiassa keskitytään asiakkaiden arkeen ja sen helpottamiseen. Työkirjan tehtävien avulla perhe voi harjoitella yhdessäoloa uusilla tavoilla. Tätä kautta työkirja vaikuttaa suoraan heidän arkeensa. Toimintaterapeuttiopiskelijoina tuomme työkirjaan toimintaterapian näkökulmaa erityisesti tehtävien asettelussa. Työkirjan tehtävät on pyritty pilkkomaan mahdollisimman pieniin ja helposti lähestyttäviin osiin. Tehtävissä on huomioitu asiakaslähtöisyys ja toiminnan kautta oppiminen. Työkirjan tarkoituksena on herättää toiminnan kautta asiakasperheiden vanhemmat pohtimaan vuorovaikutustaan lapsen kanssa. Tehtävät ja pohdinnat auttavat vanhempia tutustumaan paremmin lapseensa ja hänen käyttäytymistään ohjaaviin tuntemuksiin, aikomuksiin ja toiveisiin. Lisäksi tehtävät auttavat vanhempia miettimään omia kokemuksiaan ja tunteitaan heidän toimiessaan lapsensa kanssa.

Työkirja sisältää sekä tietoa että tehtäviä ja pohdintoja 0-18 kuukauden ikäisen lapsen varhaisesta kehityksestä. Se koostuu yksittäisistä sivuista, joita työpari voi antaa asiakasperheille kotona hyödynnettäviksi. Työkirjassa on neljä aihealuetta, jotka ovat Liikunnan iloa, Leikin riemua, Kohti omatoimisuutta ja Aistien ja tunteiden aallokossa. Työpari on työssään havainnut, että asiakasperheissä on usein juuri näihin aihealueisiin liittyviä arjen haasteita.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TARKOITUS

Turun ensi- ja turvakoti ry on järjestö, joka tekee perhekeskeistä lastensuojelutyötä. Yhdistys toimii pääosin yksinhuoltajaperheiden sekä kriisi- ja väkivaltatilanteessa elävien perheiden parissa parantaakseen perheenjäsenten asemaa ja elinolosuhteita. (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012.)

Tällä hetkellä Turun ensi- ja turvakoti ry tekee perhetyötä muun muassa Vuorovaikutuskylpy-projektin kautta. Projektissa on mukana lastensuojelutyön piirissä olevia perheitä, joilla on 0-3-vuotiaita lapsia. Sen tarkoituksena on tukea vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta ja pyrkiä sitä kautta edistämään lapsen normaalia kehitystä. (Jaskari & Linnavuori 2011.)

Turun ensi- ja turvakoti ry toteuttaa Vuorovaikutuskylpy-projektia vuosina 2010-2013 ja se saa rahoitusta muun muassa Raha-automaattiyhdistykseltä. Projektin tarkoituksena on luoda intensiivinen kuntoutusmalli, jonka avulla saadaan vahvistettua pienen (0-3 -vuotiaan) lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhdetta. Vuorovaikutuskylpy tarjoaa intensiivisempää tukea lapsiperheille, joiden kanssa on jo työstyetty vuorovaikutukseen liittyviä asioita jollain muulla taholla. Projektissa työskentelee työparina lastentarhanopettaja Maarit Linnavuori sekä toimintaterapeutti Saara Jaskari. Heidän vastuullaan on asiakastyö, työnohjaus ja kouluttaminen. Projektin toimialueena on Varsinais-Suomi. (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012.)

Projektin kohderyhmänä ovat lapsiperheet, jotka ovat oman kotikuntansa perhepalveluiden asiakkaita. Perheillä on monenlaisia vuorovaikutussuhteeseen liittyviä arjen haasteita, jotka vaikeuttavat vauvan ja vanhemman yhteistä toimintaa ja seurustelua. Vuorovaikutuskylpy-projektiin perheen ohjannut taho tulee projektin jälkeen jatkamaan yhteistyötä perheen kanssa. (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012.)

Vuorovaikutuskylpy alkaa tutustumis- ja arviointijaksolla, joka ei vielä sido perhettä jatkamaan työskentelyjaksolle. Jakso sisältää 5-6 tapaamiskertaa noin kolmen viikon aikana, joiden tavoitteena on tutustua perheen tilanteeseen ja

tarpeisiin. Tämän pohjalta arvioidaan Vuorovaikutuskyllyn sopivuutta perheelle ja sitä, tullaanko perheen kanssa jatkamaan itse työskentelyvaiheeseen. Varsinaisen työskentelyvaihe toteutetaan 4-5 viikon pituisena jaksona, noin kolmena kertana viikossa. Se suunnitellaan kuitenkin yksilöllisesti asiakasperheen tarpeet ja toiveet huomioiden. Perhettä tavataan pääosin Vuorovaikutuskylpyprojektin tiloissa Turussa, mutta tarpeen mukaan tehdään myös kotikäyntejä. Työskentelyn pohjana toimivat erilaiset toiminnalliset menetelmät, joiden avulla tarkastellaan vanhemman ja lapsen käyttäytymiseen vaikuttavia tunteita. Esimerkiksi leikki ja huolenpito ovat tärkeitä turvallisten kokemusten luomisessa. Jakson jälkeen perhe palaa takaisin kunnan tarjoamien palveluiden pariin, mutta tapaa projektin työntekijää vielä joidenkin kuukausien ajan noin kerran viikossa. (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012.)

Hanke palvelee perhetyötä monin tavoin tarjoamalla työnohjausryhmän perheen parissa työskenteleville ammattihenkilöille sekä levittämällä ja juurruttamalla kuntoutusmallia vauvaperhetyöhön (Turun ensi- ja turvakoti ry 2012).

Toiminnallisen opinnäytetyömme tarkoituksena on tarjota projektin työparin käyttöön työkirja, jota voidaan hyödyntää myös jatkossa työvälineenä perheiden kanssa työskenneltäessä. Työkirjassa on erilaisia 0-18 kuukauden ikäisten lasten varhaiseen vuorovaikutukseen ja normaaliin kehitykseen liittyviä ydinasioita ja tehtäviä vanhemmille. Työkirjan tarkoituksena on auttaa vanhempia tarkastelemaan omia tunteitaan ja käyttäytymistään vuorovaikutustilanteissa lastensa kanssa.

Työkirjan on tarkoitus olla yhtenäinen tuotos, jonka yksittäisiä sivuja on helppo tulostaa ja antaa vanhemmille tehtäväksi kotiin. Saman aihealueen ja ikäryhmän alla on useampi sivu, joita voi antaa samalle perheelle eri tapaamiskerroilla.

3 LAPSEN NORMAALIKEHITYS

Lapsen normaalikehitys käsittää lapsen fyysisen, psykososiaalisen ja kognitiivisen kehityksen, sekä omatoimisuustaitojen, itsesäätelykyvyn ja leikkitaitojen kehitystä. Lapsen normaalikehityksessä esiintyy paljon vaihtelua, eikä perittyä kehitysnopeutta voi muuttaa. Erilaiset ympäristötekijät voivat kuitenkin vaikuttaa muun muassa motoriseen kehitykseen. Taitojen kehitys tapahtuu kaikilla lapsilla yksilöllisesti ja omassa tahdissa, mutta samanlaisten vaiheiden kautta. (Katajamäki 2005, 59.)

3.1 Motorinen kehitys ikäkausittain

Vastasyntyneellä on monia primitiivisiä **kehitysheijasteita ja refleksejä**, jotka ovat synnynnäisiä ja automatisoituneita, aivorungon ja selkäytimen toiminnasta johtuvia liikkeitä. Nämä ovat edellytyksenä motoristen taitojen oppimiselle. Suunnilleen puolen vuoden ikäisen lapsen primitiivihajasteet alkavat väistyä, ja motoriikan kehittymisestä kertovat erilaiset tahdonalaiset oikaisu-, suoja- ja tasapainoreaktiot. Kehitysheijasteet alkavat heiketä ja lopulta katoavat lähes kokonaan ennen yhden vuoden ikää. Näiden heijasteiden jäädessä pidempään vallitseviksi lapsen normaali motorinen kehitys sekä tahdonalaisten liikkeiden hallinta saattaa vaikeutua. (Kauranen 2011, 338; Morris 2008, 23.)

Vastasyntyneellä lapsella voidaan havaita esimerkiksi *etsimisrefleksi*, jonka ansiosta lapsi kääntää automaattisesti päänsä kosketusta kohti. Tämä mahdollistaa sen, että lapsi osaa kääntyä äidin rintaa tai pulloa kohti ja tarttua siihen. Lapsella on jo heti syntymänsä jälkeen olemassa *imemisrefleksi*, jonka laukaisevat haju- ja makuaistimukset sekä kosketus kitalaessa. Se muuttuu tahdonalaiseksi toiminnaksi kahdesta neljään kuukauden ikäisillä lapsilla. (Ayres 2008, 48; Morris 2008, 24; Salpa 2007, 17.)

Vastasyntyneen tärkein tooninen heijaste on *Moro-heijaste*, joka häviää kuuden kuukauden ikään mennessä, kun lapsen pään hallinta kehittyy. Moro-heijaste saadaan aikaan kannateltaessa lasta ilmassa tukien toisella kädellä päätä. Kun lasta lasketaan nopeasti alaspäin, hän ojentaa kaikki raajansa symmetrisesti.

Refleksin avulla voidaan selvittää lapsen raajojen liikkeiden säännöllisyyttä. (Kauranen 2011, 341; Morris 2008, 23; Salpa 2007, 17.)

Vauvalla voidaan havaita hänen ollessa selällään *asymmetrinen tooninen niskaheijaste*, joka ilmenee siten, että hänen kasvojensa puoleinen käsi ja jalka suoristuvat ja vastakkainen käsivarsi ja jalka koukistuvat. Toonisen niskaheijasteen tulisi muuttua tahdonalaisesti hallittavaksi suunnilleen neljä kuukautta sen havaitsemisen jälkeen pään hallinnan kehittymisen myötä. Vastasyntyneellä ilmenee jo ensimmäisen kuukauden aikana sormissa ja varpaissa *tarttumisrefleksi*. Sen avulla hän tarttuu automaattisesti esineeseen tai sormeen, joka koskettaa hänen kämmentään. Lapsi ei pysty irrottamaan otettaan tahdonalaisesti. Tämä refleksi säilyy viikkojen tai joskus jopa kuukausien ajan. Myöhemmin lapsi oppii tarttumaan esineisiin ympäristöstä tutkiessaan. (Ayres 2008, 46-47; Morris 2008, 23-24; Salpa 2007, 18.)

Jaloissa lapsella voidaan havaita *Babinskin refleksi*. Siveltäessä vauvan jalan pohjaa kohti varpaita, hänen varpaansa levittäytyvät ja hän taivuttaa jalkateränsä itseään kohti. Vauvalla on myös kolmen kuukauden ikään mennessä häviävä *kävelyheijaste*. Se ilmenee, kun vauvaa pidetään pystyasennossa kainaloista pidellen ja hänen jalkapohjansa osuvat alustaan. Vauva ikään kuin kävelee koukistellessaan jalkojaan vuorotellen. Tämä automaattinen heijaste häviää ennen kuin tahdonalainen kävely kehittyy. (Morris 2008, 24; Salpa 2007, 18.)

Lapsella on koko eliniän säilyvä *suojaumisrefleksi*, jota sanotaan myös säpsähdyksirefleksiksi. Refleksin laukaisevat erilaiset voimakkaat ärsykkeet, kuten kovat äänet tai alustan nopea liikahtaminen. Vauvan säikähtäessä esimerkiksi kovaa, odottamatonta ääntä, hän suojautuu nostamalla käsivartensa ylöspäin jäykistäen samalla koko vartalonsa. (Morris 2008, 24; Salpa 2007, 17.)

Lapsella on myös erilaisia *suojarahkeitöita*, joita voidaan havaita vasta 5-9 kuukauden iässä ja ne säilyvät koko elämän. Ne ovat kehittyneempiä refleksejä, joita ilmenee esimerkiksi lapsen kaatuessa istuma-asennosta eteen, sivulle tai taakse. Suojarahkeiossa lapsi ottaa kädellä vastaan kaatumistilanteessa. Suoja-

reaktio turvaa ja varmistaa lapsen istuma-asentoa. (Kauranen 2011, 344; Salpa 2007, 19.)

Tahdonalaisten liikkeiden hallinta lähtee kehittymään päästä jalkoihin sekä kehon keskiosista kohti kehon ääriosia. Lisäksi liikkeiden hallinta kehittyy kokonaisvaltaisesta eriytyneeseen eli suurten lihasten liikkeiden hallinnasta kohti hyvin pieniä ja tarkkoja liikkeitä. (Kauranen 2011, 346.) Motorinen kehitys noudattaa yleensä seuraavanlaisia kehitysvaiheita.

Vastasyntyneellä pään ja vartalon hallinta ei ole vielä kehittynyt, mistä johtuen lapsi on ensimmäisten elinviikkojensa aikana todella avuton. Vastasyntynyt ei pysty kohottamaan päätään ilman tukea ollessaan selinmakuulla. (Salpa 2007, 40; Woolfson 2003, 30.) Lapsi pitää käsiään nyrkissä ja hänen ensimmäiset liikkeensä ovat lähinnä äidin rinnan hapuilua (Gyldén 2004, 191; Morris 2008, 68). Valveilla ollessaan vastasyntynyt potkii voimakkaasti jaloillaan ja pyrkii viemään käsiä kohti omia kasvojaan (Kauranen 2011, 350).

Kuukauden ikäinen lapsi on motorisesti valmis olemaan päinmakuuasennossa, mutta hän ei viihdy tässä asennossa pitkään. Lapsi kykenee kohottamaan päätään muutaman sentin ja kääntämään sen hetkeksi sivulle. (Kauranen 2011, 30; Salpa 2007, 45; Woolfson 2003, 30-31.) Kunnollinen pään hallinta kehittyy vasta myöhemmin, joten vanhemman pitää tukea lapsen päätä ottaessaan hänet syliinsä. Tässä vaiheessa yläraajojen toiminnot ovat alaraajoja motorisesti kehittyneemmät. (Morris 2008, 63.) Selinmakuulla ollessaan lapsi yrittää kääntyä kyljelleen. Käden liikkeet eivät ole vielä hallittuja, mutta hän kykenee viemään nyrkin suuhunsa. (Woolfson 2003, 30-31.)

Kahdesta kolmeen kuukauden ikäinen lapsi harjoittelee sormien avaamista ja sulkemista esimerkiksi huitomalla käsillään kohti yläpuolellaan riippuvia esineitä (Morris 2008, 68). Hän osaa tarttua pieneen esineeseen, joka asetetaan hänen eteensä tai kämmenelleen, sekä kannattelemaan päätään jo päinmakuulla suunnilleen minuutin ajan (Kauranen 2011, 350; Woolfson 2003, 30-31).

Alle viisikuinen lapsi saattaa vahingossa kääntyä selinmakuulta kylkimakuulle (Kauranen 2011, 351). Tämä on kuitenkin aluksi usein sattumaa ja seurausta

siitä, että lapsen ylös kohotetut kädet ja jalat saavat hänet kellahtamaan. Kellahtausliike tehostuu, kun vauvan käsien ja kaulan lihakset vahvistuvat, ja hän pystyy kohottautumaan ylemmäs. Tässä kehitysvaiheessa lapsen kanssa voi harjoitella pystyssä istumista tuen varassa. (Gyldén 2004, 194; Morris 2008, 72-74.) Lapsi pystyy kannattelemaan päätään ollessaan aikuisen sylissä, eikä se enää retkahtele. Hän pystyy kääntelemään päätään kaikkiin suuntiin. (Woolfson 2003, 42-43.)

Suunnilleen **viidestä kuuteen kuukauden ikäinen** lapsi osaa kääntyä päinmakuulta selinmakuulle (Kauranen 2011, 351; Morris 2008, 72). Leluihin tarttuminen on tietoista, ja lapsi pyrkii tarttumaan lähellä oleviin esineisiin (Kauranen 2011, 351; Woolfson 2003, 42-43). Lapsi pitelee esineitä kädessään ja tutkii niitä tuomalla ne lähelle kasvojaan (Morris 2008, 75). Lapsi osoittaa ensimmäisiä merkkejä ryömimistaidosta vetämällä toisen polvensa vatsan alle. Lapsi osaa käyttää molempia käsiään samanaikaisesti ja osaa jo siirtää lelun kädestä toiseen. (Kauranen 2011, 351; Woolfson 2003, 42-43.)

Seitsemän kuukauden ikäinen lapsi kykenee kääntyilemään aktiivisesti selinmakuulta vatsalleen ja takaisin selinmakuulle. Hän kykenee myös istumaan tuettuna ja itsenäisesti. Kahdeksankuinen lapsi alkaa liikkua ryömien ja vatsallaan pyörien. Hän voi vetää itsensä istuma-asentoon käsiensä avulla. (Kauranen 2011, 351-352.)

Ryömimistä voidaan pitää konttaamisen alkeellisempänä muotona. Ryömiesään vauva vetää itseään eteenpäin kohottamatta vatsaansa alustasta. Pian lapsi kuitenkin oppii kohottamaan keskivartalonsa irti lattiatasosta ja etenemään käsiensä ja polviensa varassa. Ikä, jolloin lapsi oppii konttaamaan, vaihtelee useiden kuukausien verran. Tavallisesti se kuitenkin onnistuu jonkinasteisesti **viidestä kahdeksaan kuukauden iässä**. (Morris 2008, 76.)

Seitsemästä yhdeksään kuukauden ikäinen lapsi pystyy istumaan itsenäisesti useiden minuuttien ajan ja ryömimään eteen- ja taaksepäin (Morris 2008, 75; Woolfson 2003, 54). Ryömiminen vaihtuu konttaamiseksi ja yhdeksän kuukauden iässä lapsi pyrkii jo kohottautumaan ylöspäin ottamalla tukea huonekaluista

ja kiskomalla itseään ylös käsiensä avulla. Lasta alkaa kiinnostaa kiipeäminen ja etenkin portaissa kapuaminen. (Kauranen 2011, 352; Morris 2008, 84-88.) Samoihin aikoihin lapsi alkaa osoitella etusormellaan, mikä on merkinä sormien toiminnan eriytymisestä. Muutaman kuukauden sisällä hän alkaa hallita vahvan pinsetti- eli peukalo-etusormiotteen käytön, mikä mahdollistaa pienten esineiden poimimisen lattialta tai laatikosta. (Kauranen 2011, 352; Morris 2008, 88; Woolfson 2003, 54.)

10-11 kuukauden ikäinen lapsi konttailee paljon ja osaa jo nousta makuuasennosta istumaan itsenäisesti. Lapsi voi viettää pitkiä aikoja istuma-asennossa leikkien. Seisomaan nousua lapsi harjoittelee vielä huonekaluihin tukeutuen, mutta alkaa vähitellen leikkiä pystyasennossakin. Käsistä tuettuna lapsi pyrkii ottamaan askelia eteenpäin. (Kauranen 2011, 352.) Tutkittuaan ympäristöään hetken, hän kellahtaa takaisin lattialle. Vähitellen lapsi tottuu kannattelemaan koko painoaan jalkojensa varassa. (Morris 2008, 84-88.)

Suurin osa lapsista oppii kävelemään itsenäisesti **12-15 kuukauden ikäisenä** ja muutaman kuukauden kuluttua liikkeiden hallinta on jo varmempaa (Morris 2008, 84). Lapsi käyttää paljon aikaa ja energiaa eri suuntiin kävelemiseen, kiipeilemiseen ja omien rajojensa kokeilemiseen. Hienomotoriikka on yli 12 kuukautisella lapsella jo kehittyneempää, ja hän pystyy käyttämään erilaisia esineitä tarkoituksenmukaisesti, esimerkiksi syömään lusikalla ja raapustelemaan kynällä paperille. (Woolfson 2003, 78-79.)

16-18 kuukauden ikäinen lapsi harjoittelee liikkumaan entistä itsenäisemmin ja varmemmin erilaisissa ympäristöissä, kuten portaissa tai leikkikentän telineissä. Lapsi saattaa kuitenkin vielä horjahdella lähtiessään juoksemaan, vaikka pystyasento muuten on vakaa. Lapsi kykenee poimimaan lelun lattialta kaatumatta. (Woolfson 2003, 90.)

3.2 Aistien ja aistitiedon käsittelyn kehittyminen

Pieni lapsi jäsentää saamiaan aistimuksia ja oivaltamalla niiden merkityksen hän oppii jättämään epäoleelliset aistimukset huomiotta. Aistitiedon kautta saa-

tavan tiedon avulla lapsi rakentaa käsitystä omasta itsestään ja ympäröivästä maailmasta. Lisäksi lapsi oppii aistitiedon käsittelyn ansiosta hallitsemaan omia tunteitaan. Pystyäkseen tutkimaan ympäristöään itsenäisesti lapsen tulee ymmärtää kuulemansa ja näkemänsä sekä suunnitella ja suorittaa liikkeitä, jotka mahdollistavat liikkumisen. (Ayres 2008, 42; Salpa 2007, 11.)

Vastasyntyneen kaikki viisi aistia: **näkö, kuulo, tunto, haju ja maku** ovat jo valmiita ympäristön tarjoaman, kehon ulkopuolisen tiedon vastaanottamiseen. Näiden aistien antamat kokemukset alkavat hiljalleen aivojen kehittyessä muuttua lapselle merkityksellisemmäksi. (Ayres 2008, 74; Morris 2008, 32.) Edellä mainittujen viiden aistin lisäksi kehon asennoista ja liikkeistä kertovat **proprioseptiivinen aisti** (asento- ja liikeaisti) sekä **vestibulaarinen aisti** (pään liikkeistä, tasapainosta ja painovoimasta kertova aisti). (Ayres 2008, 74-75.)

Vastasyntyneen *näkökyky* on melko jäsentymätön ja silmän liikkeet ovat epätarkkoja ja katse harhailevaa. Vastasyntynyt pystyy aistimaan lähinnä valon vaihteluita ja esineiden epätarkkoja rajoja. Lapsi pystyy tarkentamaan katseensa noin 25 senttimetrin päähän. (Kangasniemi 1996, 26, 228; Woolfson 2003, 30-31.) Hän tunnistaa vanhempiansa kasvot vasta ollessaan heidän sylissään, mutta pystyy havaitsemaan joitain esineitä jopa kuuden metrin päästä (Woolfson 2003, 30-31; Ayres 2008, 48.) Hahmottaminen on lapselle helpointa, kun ympäristön kontrastit ovat selkeät. Lapsi havaitsee ympäristössään olevia perusvärejä. (Morris 2008, 32.)

Kuukauden ikäinen lapsi kykenee kiinnittämään katseensa hetkellisesti lähellä olevaan esineeseen. Kahden kuukauden iässä hän osaa kääntää katseensa ääntä kohti ja seurata liikkuvia kohteita katseellaan. (Kangasniemi 1996, 228-229; Woolfson 2003, 30-31.) Nelikuisena lapsi oppii kohdistamaan katseensa, jolloin hänen maailmankuvansa kirkastuu ratkaisevasti. Samaan aikaan kehittyy myös yhteisnäkö eli kyky katsella kohdetta molemmilla silmillä. (Gyldén 2004, 194-195.) Lapsen näköjärjestelmä kehittyy lähes valmiiksi kahden vuoden ikään mennessä, jolloin hän kykenee erilaisten näköärsykkeiden havainnointiin ja tulkitsemiseen (Kangasniemi 1996, 229).

Vastasyntyneen *kuulo* on erittäin herkkä, ja kovat äänet voivat pelästyttää hänet, koska hän ei vielä ymmärrä, mitä äänet tarkoittavat (Ayres 2008, 48; Morris 2008, 32). Hän tunnistaa vanhempiansa äänten lisäksi myös esimerkiksi musiikkia, jota on kuullut sikiöaikana. Vauvaa kiinnostavat ihmisäänet, ja hän pitää erityisesti korkeista äänistä. (Morris 2008, 32.) Kolmen kuukauden iässä lapsi pyrkii paikantamisvasteen ansiosta kohdistamaan katseensa äänen lähdeksi kohti (Kangasniemi 1996, 27-28). Viiden kuukauden ikäinen lapsi kuulee jo melkein yhtä tarkasti kuin aikuinen. Kuukauden päästä tästä lapsi tunnistaa oman nimensä sekä erottaa miehen ja naisen toisistaan äänensävyyn perusteella. (Woolfson 2003, 42-43.)

Vastasyntyneellä on paljon *tuntoreseptoreita*, joten hän tuntee herkästi muutokset värähtelyssä ja lämpötilassa sekä paineessa ja kivussa (Morris 2008, 32). Kutittelu tuntuu lapsesta mukavalta ja nautittavalta (Woolfson 2003, 30-31). Lapsen tullessa neljän kuukauden ikään, hän haluaa hahmottaa tavaroita paremmin ja pyrkii siksi viemään kaikki löytämänsä esineet suuhunsa. Suun tuntoaistin avulla lapsi tutkii esineen muotoa, kokoa, materiaalia ja lämpötilaa. Tämä edistää lapsen suun ja kielen tuntoaistin kehittymistä. (Gyldén 2004, 194, Salpa 2007, 62.) Tutustuakseen ympäristöönsä vauva käyttää tuntoaistijärjestelmää hyödykseen. Erilaiset karheat ja rosoiset pinnat kiinnostavat häntä enemmän kuin tavallinen sileä pinta. (Gyldén 2004, 195; Salpa 2007, 49.)

Kun lapsi konttaa aiempaa pidempiä matkoja, se mahdollistaa hänen tutustumisensa uusiin paikkoihin. Sitä kautta lapsi saa uusia aistimuksia päätä ja kehoa kannattelevista lihaksistaan sekä painovoimasta. Nämä uudet aistimukset auttavat lasta hahmottamaan kehon vasemman ja oikean puolen toimintaa, kehittämään hahmottamista näön varassa ja ohjaamaan lihaksia. Tässä vaiheessa lapsi käyttää paljon aikaa esineiden katselemiseen ja ihmettelyyn. (Ayres 2008, 53-54.)

Toisella ikävuodella lapsen tuntoaisti alkaa olla niin tarkka, että hän pystyy tietämään suunnilleen, mihin häntä kosketaan. Hän alkaa myös kyetä ohjaamaan aistien tuottamia reaktioitaan haluamallaan tavalla. Lapsi nauttii esineiden pitelemisestä kädessä. Aiemmin lapsi on tutustunut esineisiin pelkän näköaistin

varassa, mutta nyt hän nauttii myös niistä saamistaan tuntoaistimuksista. Ne viestittävät esineistä aivoille sellaista tietoa, jota pelkkä katseleminen ei kerro. (Ayres 2008, 55.)

Vastasyntyneellä on paljon enemmän *makunystyröitä* kuin aikuisella, joten hän tunnistaa eri makuja hyvin varhain. Hän erottaa eri makuja, mutta pitää erityisesti makeasta. (Morris 2008, 32.)

Vastasyntyneen *hajuaistista* ei ole tarkkoja tutkimuksia, mutta sen on todettu ohjaavan lapsen käytöstä jonkin verran (Morris 2008, 32). Hänen hajuaistinsa on varsin jäsentynyt, ja se ei kehity eikä tarkennu näkö- ja kuuloaistin tavoin (Ayres 2008, 48). Lapsi esimerkiksi tunnistaa oman äitinsä rintamaidon tuoksun, ja osaa siksi kääntyä rintaa kohti pimeässäkin (Morris 2008, 32).

Proprioseptiivisen aistin avulla pystymme liikkumaan jäsentyneesti ja saamme tietoa kehon asennosta ollessamme paikallaan tai liikkeessämme. Tätä tietoa välittyy lihasten ja nivelten liikkeessä. Esimerkiksi oppiessaan konttaamaan lapsi saa uudenlaisia aistikokemuksia kehostaan ja omista liikkeistään verrattuna sylivauva-aikaan, jolloin kehon liikkeet ovat sattumanvaraisia. (Ayres 2008, 47, 52, 78-79.)

Vestibulaarisen aistin kautta vauva saa tietoa asennosta, liikkeen nopeudesta ja suunnasta. Pienetkin muutokset liikkeessä ja asennossa saavat vestibulaarisen aistijärjestelmän välittämään tiedon aivoihin. Liikeaistimukset saavat pienen lapsen yleensä rauhoittumaan, sillä rauhallisen liikkeen tuottamat aistimukset jäsentävät aivotoimintaa ja tuottavat vauvalle mielihyvää. Alle puolivuotias nauttii jo hieman vauhdikkaammista liikkeistä. (Ayres 2008, 46, 80.)

3.3 Itsesäätelykyvyn kehitys

Itsesäätelykyky tarkoittaa lapsen tavoitteellista työskentelykykyä. Se käsittää lapsen kyvyn välittömän tyydytyksen viivästämiseksi ja kyvyn estää ensisijaisia mielitekoja, eli kykyä säädellä kunkin tunteen kestoa ja voimakkuutta. (Aro ym. 2007, 13; Kokkonen 2010, 79-80.) Lapsen itsesäätelykyky ja toiminnanohjauksen taidot alkavat kehittyä jo vauvaiässä ja kehitys jatkuu vilkkaana koko var-

haislapsuuden ajan. Itsesäätelykyvyn kehitys liittyy vahvasti myös kielellisten taitojen kehittymiseen, vuorovaikutussuhteiden laatuun ja ympäristön antamaan tukeen. (Aro ym. 2007, 11.) Vanhemman ja lapsen välisellä vuorovaikutuksella on suuri merkitys lapsen tunnesäätelyn kehitykselle. Esimerkiksi lapsen usein kokemat aistimukset äidin rauhallisesta kosketuksesta vaikuttavat positiivisesti aivojen kehitykseen ja edistävät vauvan stressinsäätelykykyä. (Kokkonen 2010, 79-80.)

Aro ja Laakso (2011, 10) määrittelevät, että ”itsesäätelyssä on kyse ihmisen kyvystä säädellä emootioitaan, käyttäytymistään ja kognitiivista toimintaansa”. Emootioiden säätelyllä tarkoitetaan yksilön taitoja käsittää ja hyväksyä saamiinsa tunnekokemuksia sekä tunteiden ilmaisua ja niihin liittyvien toimintojen säätelykykyä. Se tähtää sosiaalisesti suotavaan ja tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Tämä luo edellytykset yksilön monimutkaisemmille vuorovaikutussuhteille ja toiminnoille.

Tunteiden ja käyttäytymisen säätelyssä haasteellista on voimakkaiden tunteiden kohtaaminen. Näitä tunteita voivat olla esimerkiksi suru ja viha. Näiden tunteiden hyväksyttävän ilmaisun opettelu alkaa jo vauvaiässä. Emootioiden ja käyttäytymisen säätelyllä pyritään estämään itselle tai muille vahingollista käyttäytymistä. (Aro & Laakso 2011, 11-12.)

”Ihmisen kyvyllä säädellä kognitiivista toimintaansa tarkoitetaan muun muassa kykyä tietoisesti säädellä tarkkaavaisuutta ja muistia, jäsentää tietoa, luoda sääntöjä, kehittää strategioita sekä suunnitella ja arvioida toimintaa” (Aro & Laakso 2011, 12). Tämän kaltainen kognitiivinen kehitys etenee lapsuusvuosina hyvin nopeasti. Kognitiiviset kyvyt käsittävät myös eri tunteiden tunnistamista, käsittämistä ja säätelyä. Näiden taitojen hallitseminen vaikuttaa ympäristöstä saatavien tietojen käsittelyyn ja tulkintaan. (Aro & Laakso 2011, 12-13.)

Kognitiivisen kehityksen ohella vuorovaikutus ympäristön kanssa vaikuttaa suuresti itsesäätelykyvyn kehittymiseen. Vauva pyrkii löytämään ympäristöstä tuttuja ja toistuvia piirteitä, kuten perheenjäsenten kasvot ja tutut esineet. Hän kokee mielihyvää havaitessaan ympäristössään jotain tuttua ja osoittaa tämän muille

hymyllä. Tämä saa vanhemmilla aikaan mielihyvän kokemuksen, jolloin aikuinen reagoi lapsen tunteisiin. Vauva alkaa hiljalleen oppia, että hän pystyy vaikuttamaan ympäristön tapahtumiin ja ihmisten toimintaan. Esimerkiksi nauramalla lapsi saa isän toistamaan yhä uudelleen hassun ilmeen. Tätä kautta lapsi oppii säätelemään omia tunnetilojaan. (Aro & Laakso 2011, 20-21.)

Kehittyessään motorisesti taitavammaksi lapsi pyrkii liikkumalla itse vaikuttamaan ympäristöön, esimerkiksi saaden lelun liikkumaan. Lapsen kokemukset ympäristön hallinnan mahdollisuuksista innostavat häntä ja vievät itsesäätelyn kehitystä eteenpäin. Taaperoiässä lapsi uskoo kykenevänsä mihin vain ja hallitsevansa kaikkea ympärillään, kunnes hän myöhemmin ymmärtää taidoillaan ja määräämisvallallaan olevan tietyt rajat. (Aro & Laakso 2011, 21.)

Kielellisellä kehityksellä on suuri merkitys lapsen itsesäätelyn kehitykselle. Lapsi kuitenkin kykenee erilaisiin itsesäätelyä vaativiin toimintoihin jo ennen varsinaisen puheen oppimista. Kun lapsi oppii käyttämään kieltä, hänelle mahdollistuu uudenlaisia vuorovaikutustilanteita sekä laajempia itsesäätelyn keinoja. (Aro & Laakso 2011, 21.)

Ympäristön tulee tarjota lapselle johdonmukaisia ja toistuvia tapahtumia, jotta hän oppii havaitsemaan tuttuja toimintoja ja ennustamaan tulevia tapahtumia. Vanhempien tulee huomioida lapsen tarpeet johdonmukaisella tavalla, jotta lapsi kokee turvallisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tämän perusteella lapsi alkaa luoda käsityksiä itsestään, häntä hoitavista aikuisista ja ympäristöstään. Onnistuneiden itsesäätelykokemusten ansiosta lapselle kehittyy halu omaksua uusia itsesäätelyn keinoja. Ympäristön suuret muutokset, kehitysvaikeudet tai vanhempien epäjohdonmukainen toiminta voivat johtaa lapsen vaikeuteen ymmärtää tai hallita ympäristöään. (Aro & Laakso 2011, 22-23.)

Pienellä vauvalla itsesäätelykyky näkyy muun muassa hänen rauhoittumistaidoissaan ja uni- valverytmin löytämisessä. Itsesäätelykykyinen vauva pystyy etsimään virikkeitä ympäristöstään aktivoituakseen. Tunteiden tunnistaminen ilmeiden, eleiden ja äänensävyjen perusteella onnistuu vauvalta jo varhaisessa vaiheessa. Vanhempien tapa vastata vauvan tarpeisiin vaikuttaa hänen kykyyn-

sä oppia säätelemään käyttäytymistään. Nämä vuorovaikutustilanteet vaikuttavat vauvan myöhempiin vuorovaikutussuhteisiin. Puolen vuoden ikäinen lapsi kykenee jo tarkkaavaisuuden suuntaamisella ja alkeellisilla motorisilla taidoillaan säätelemään vireystilaansa. (Aro & Laakso 2011, 12, 23.)

Jo ensimmäisen vuoden aikana vauvan keskeiset kognitiiviset kyvyt kehittyvät melkoisesti, mikä vaikuttaa merkittävästi itsesäätelykyvyn kehitykseen. Ensimmäiset merkit kyvystä noudattaa muiden antamia ohjeita näkyvät jo yhden vuoden ikäisellä lapsella. Tämä edellyttää lapsen kykyä viivyttää ja estää ensisijaisia toimintayllykkeitä, sekä tarpeen vaatiessa keskeyttää toimintansa. Tästä kyvystä käytetään termejä totteleminen, toiminnan omaehtoinen säätely ja tahdonalainen hallinta, sekä tahdonvoima. Vuoden iässä lapsi ymmärtää lopettaa ei-toivotun toiminnan kieltosanan kuultuaan. (Aro & Laakso 2011, 12, 23-24.)

3.4 Psykososiaalinen kehitys Sternin mukaan

Lapsen psyykkisen kehityksen prosessiin vaikuttavat monet biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät. Kasvu perustuu biologisiin tekijöihin ja geeniperimään, ja siihen vaikuttavat erityisesti ympäristö ja ihmissuhteet. Lapsen psyykinen kehitys on asteittainen ja johdonmukaisesti etenevä prosessi, jonka seurauksena lapselle alkaa kehittyä selkeämpi minäkuva ja persoonallisuus. Lapsen synnynnäisillä tekijöillä, kuten temperamentilla ja vuorovaikutuskyvyillä on suuri vaikutus alkuvaiheen kehitykseen. Lasten vuorovaikutustaidot vaihtelevat paljon ja joidenkin lasten on helpompi saada itsensä ymmärretyksi kuin toisten. (Heiskanen ym. 1997, 83.)

Kuvaamme pienen lapsen psykososiaalista kehitystä Daniel Sternin teorian kautta, koska se käsittelee tarkasti työkirjamme kohderyhmänä olevien pienten lasten persoonallisuuden kehitystä. Se käsittää 0-18 kuukauden ikäisen lapsen kehitysvaiheet ja selittää lapsen kehitystä neljän eri vaiheen kautta. Nämä vaiheet ovat **orastava itse** (emergent self, 0-2 kuukauden iässä), **ydinitse** (core self, 3-6 kuukauden iässä), **subjektiivinen/yksilöityvä itse** (subjective self, 7-12 kuukauden iässä) sekä **kielellinen itse** (verbal self, 1-2 vuoden iästä jatkuen koko loppuelämän). (Aalto 1991, 9; Stern 1985, 26-29.)

Alle kahden kuukauden ikäinen vauva on siis psykososiaalisen kehityksen osalta *orastavan itsen vaiheessa*. Tämän ikäisellä vauvalla ei vielä ole käsitystä itsestään yhtenäisenä olentona, vaan kokee jokaisen kokemuksen erillisenä muista. Vauva tutkii ympäristöään aktiivisesti, ja luo aistimuksiensa avulla havaintoja ja käsityksiä. Erityisen paljon lapsi tekee havaintoja kasvoista ja ihmisistä, ja kiinnittää huomiota muun muassa ääneen ja puhetyyliin. Vauva tallettaa muistiinsa toiminnoista, havainnoista, tunteista ja psyykkisistä prosesseista yksittäisiä muistikuvia, joista muodostuu vauvalle tilanteen rakenne. Myöhemmin vauva voi kokea samankaltaisia rakenteita toisissa tilanteissa, ja oppia tunnistamaan toimintakokonaisuuksia. (Aalto 1991, 8-12; Stern 1985, 37.)

Pienen vauvan vanhemmat usein käyttäytyvät lastaan kohtaan kuin vauva olisi ihminen, jolla on ajatuksia ja tarkoituksia. Tämän ajattelumallin aiheuttaa lapsen sosiaalinen itseilmaisu esimerkiksi hymyin ja itkuin. Vauvan eleiden tulkinta saa vanhemman toimimaan sosiaalisesti siten, että hän pystyy omalla toiminnallaan parhaiten vastaamaan lapsen tarpeisiin. Tarpeisiin vastaaminen luo lapsen sosiaalisuudelle sisältöjä, minkä varassa lapsi alkaa kehittää sosiaalisuuttaan. (Aalto 1991, 14.)

Vasta toisessa, *ydinitsen vaiheessa* vauva alkaa kokea itsensä ja vanhemman erillisinä ihmisinä fyysisesti ja psyykkisesti. Yli kolmekuinen lapsi alkaa ymmärtää, että osan kokemuksista hän tuntee sisällään ja hallitsee niitä, mutta toinen osa tulee ulkopuolelta, eikä hän voi täysin kontrolloida niitä. Vauva alkaa olla enemmän vuorovaikutuksessa hymyillen, jokellellen ja katsellen keskittyneemmin. Vauva kykenee suuntaamaan huomionsa joksikin aikaa toimintaan, tunteisiin ja havainnoimaan näin sosiaalista tilannetta. (Aalto 1991, 18-19; Stern 1985, 69.)

Ydinitsen kehitysvaiheessa lapsi pyrkii luomaan järjestystä sisäiseen maailmaansa, ja tarvitsee siksi konkreettisiakin aistimuksia tunteista, kokemuksia omasta ruumiistaan, toiminnastaan ja tekemistään havainnoista. Lapsen on tarpeen saada vahva kokemus itsestään ruumiillisesti olemassa olevana. (Aalto 1991, 19; Stern 1985, 69.)

Kolmannessa, *subjektiivisen itsen vaiheessa* vauvan käsitys itsestään muista erillisenä, fyysisenä ihmisenä vahvistuu. Seitsemänvuotiaasta vuoden ikäiseen asti vauva ei vielä käsitä itseään täysin erillisenä olentona, mutta ymmärtää tuntevansa sisällään kokemuksia, joita voi ilmaista, ja että toisella ihmisellä on jotakin samankaltaista, jonka kanssa voin olla vuorovaikutuksessa. Vauva ei vielä hallitse kieltä, vaan kommunikoi muilla tavoin. Sen ymmärtäminen, että itsellä ja toisella on kummallakin oma mieli, jota voi ilmaista, on perusta ihmisen sosiaalisuudelle. Vauvan toiminnan keskeisenä motivaationa on tarve saavuttaa yhteys toiseen ihmiseen. Myös vanhemman eläytyminen ja empaattisuus saavat uusia merkityksiä, ja vauva alkaa kaivata fyysisen helpotuksen lisäksi myös toisenlaisia huomiota – psyykkistä lohdutusta. (Aalto 1991, 42-44; Stern 1985, 124-126.)

Viimeinen, *kielellisen itsen vaihe* käynnistyy noin 15-18 kuukauden iässä ja muutos jatkuu läpi koko elämän. Kielellisen itsen alkuvaiheessa lapselle alkaa hahmottua uudenlaisia käsityksiä ympäröivästä maailmasta sanojen ja kielen kautta. Puhutun kielen avulla lapsi pystyy vastaanottamaan tietoa ja ajattelutapoja sekä välittämään omia kokemuksiaan ja ajatuksiaan muille aiempaa selvemmin. Lapsi pystyy luomaan abstrakteja ajatusmalleja, ja alkaa käsittää itsensä objektiivisesti olemassa olevana henkilönä, jolla on tietoja, muistoja ja ajatuksia sekä nimettäviä ominaisuuksia, kuten sukupuoli. (Aalto 1991, 52; Stern 1985, 162-163.)

Oman kielenkehittymisensä ohessa lapsi alkaa käsittää myös muut ihmiset merkityksiä käsittelevinä olentoina. Lapsi oppii uusia sanoja ollessaan vuorovaikutuksessa läheistensä kanssa, ja jokaisella sanalla on perheen oma, yksilöllinen merkitys. Lapsen kielen kehittyessä verbaalisen kommunikaation merkitys vuorovaikutuksessa kasvaa, ja äidin herkkyyys lapsen sanattomalle ilmaisulle vähenee. Tämän takia lapsi alkaa käyttää kieltä yhä vahvemmin tavoittaakseen äitinsä. (Aalto 1991, 53; Stern 1985, 170, 174-175.)

3.5 Kognitiivinen kehitys

Sveitsiläinen psykologi Jean Piaget käsittelee kognitiivista kehitystä neljän eri kauden kautta. Nämä vaiheet ovat **sensomotorinen kausi**, **esioperationaalinen kausi**, **konkreettisten operaatioiden kausi** sekä **formaalisten operaatioiden kausi**. Siirtyäkseen seuraavaan kehitysvaiheeseen lapsen täytyy käydä läpi edellinen kehityskausi. (Correia ym. 2012, 1068; Spock & Parker 2003, 49; Torres ym. 2007, 376.) Seuraavan kehitysvaiheen saavuttamisiässä saattaa olla yksilöllistä vaihtelua, johon vaikuttavat lapsen älykkyys sekä sosiaalinen ympäristö (Correia ym. 2012, 1068).

Ensimmäinen eli *sensomotorinen kausi* käsittää lapsen kaksi ensimmäistä elinvuotta (Spock & Parker 2003, 49; Torres ym. 2007, 376). Tänä aikana lapsi oppii parhaiten itse kokeilemalla ja harjoittelemalla motorisia taitojaan ja aistejaan. Lapsi ei kykene käsittämään abstrakteja asioita vaan hänen kykynsä ymmärtää maailmaa perustuu konkreettiseen ympäristöön. Vasta toisen elinvuoden aikana lapsi alkaa käsittää, että esine on olemassa, vaikka hän ei itse sitä näekään. Tämän kauden tärkeimpänä kehityssaavutuksena voidaankin pitää esineiden pysyvyyden ymmärtämistä. (Spock & Parker 2003, 49.)

Toisella, eli *esioperationaalisella kaudella*, lapsen ollessa kahdesta neljään vuoden ikäinen (Torres ym. 2007, 376), hän alkaa käyttää kieltä ja symboleja. Tässä ikävaiheessa lasta ympäröivät lelut ja tavarat ovat erityisen tärkeässä roolissa lapsen kognitiivisen kehityksen kannalta. (Correia ym. 2012, 1068-1069.)

Konkreettisten operaatioiden kausi alkaa suunnilleen seitsemänvuotiaana ja jatkuu noin kahteentoista ikävuoteen asti (Torres ym. 2007, 376; Piaget 1988, 106). Tässä vaiheessa lapsi oppii loogisia ajattelutoimintoja, joita hän pystyy käsittelemään eri muodoissa. Lapsi oppii käsittämään lukujen suhteita toisiinsa ja tätä kautta myös numeerista päättelyä, esimerkiksi luokittelua ja luettelointia. Hän ymmärtää nykyhetken, menneen ja tulevan käsitteet ja ajantaju muuttuu varmemmaksi. (Piaget 1988, 106.)

Viimeinen, eli *formaalisten operaatioiden kausi* alkaa kahdestatoista ikävuodesta (Torres ym. 2007, 376; Piaget 1988, 107). Nuori työstää jo ajatuksiaan ja abstrakteja ideoitaan korkeammalla ja laajemmalla tasolla ja pystyy hyödyntämään sitä ongelmien ratkaisussa (Powell & Kalina, 2004, 242).

Aro ja Laakso (2011, 43, 45-46) käsittelevät kirjassaan Taaperosta taitavaksi toimijaksi lapsen kognitiivista kehitystä Piaget'n teoriaa laajemmin. Kirjassa lapsen temperamentti-piirteiden nähdään olevan yhteydessä kognitiiviseen kehitykseen muun muassa tarkkaavaisuuden, inhibitiotaitojen ja työmuistin osaluilla. Inhibitiokyvyllä tarkoitetaan kykyä ja taitoa viivastaa toimintaa.

Vastasyntyneellä on rajallinen kyky havainnoida ympäristöään eikä hän pysty vielä huomaamaan kaikkia ympäristöstä tulevia ärsykeitä. Ajan kuluessa lapsi alkaa viettää enemmän aikaa hereillä ja samalla hänen herkkyytensä näkö- ja kuuloaistimuksille kehittyy. Näin lapsi oppii käsittelemään enenevässä määrin aistiärsykeitä. Vanhemmat voivat auttaa lastaan ympäristönsä jäsentämisessä esimerkiksi rutiinien avulla, jotka auttavat uni-valverytmin kehittymisessä. Vanhempien tulee välttää lasta stressaavia tilanteita ja tarjota tarvittaessa rauhoitusta ja virikkeitä. (Aro & Laakso 2011, 46.)

Vauvan havainto-motoristen taitojen kehittymisen myötä hän huomioi ympäristöään entistä tarkemmin ja pystyy myös hallitsemaan liikkeitään yhä paremmin. Vauvan tietoisemman kontrollin kehittyminen edellyttää, että hän alkaa käsittää esinemaailmaa ja sosiaalisia tilanteita sekä erottamaan oman toimintansa muiden toiminnasta. Vauvan toiminta ei kuitenkaan ole vielä tässä vaiheessa tietoisista tai tavoitteellista, vaan hän toimii ympäristön, mielenkiintoisten ihmisten ja esineiden johdattelemana. Vauva pystyy kuitenkin vaikuttamaan toimintaansa tarvittaessa ja muuttamaan esimerkiksi liikettä saadakseen tavoittelemansa esineen. Tämän voidaan ajatella olevan varhainen merkki lapsen orastavasta inhibitiokyvystä. (Aro & Laakso 2011, 46-47.)

Lapsen inhibitiokyky paranee hermoston kehittyessä ja lapsi pystyy viivastamaan reaktioitaan yhä enemmän, jolloin myös häiriöherkkyys vähenee. Toiminnan suunnittelulle ärsykkeen ja toiminnan välinen aika toimii tärkeänä edellytyk-

senä. Se antaa esimerkiksi kyvyn ajatella aikaa eteen- ja taaksepäin sekä kyvyn pysähtyä miettimään erilaisia toimintavaihtoehtoja tai tarkastella tunteita. Toinen vauvan varhaisiin vaiheisiin liittyvä tekijä on hänen kykynsä havaita ympäristössä johdonmukaisuutta. Kokemustensa perusteella lapsi alkaa muodostaa ensimmäisiä sisäisiä mielikuvia liittyen asioiden toistuvuuteen ja seuraamuksiin. Niiden pohjalta lapsi muokkaa omaa toimintaansa. Vauva voi esimerkiksi lopettaa nälkä itkun jo nähdessään vanhempansa, koska yhdistää hänen läheisyytensä nälän tyydyttämiseen. (Aro & Laakso 2011, 47.)

Vauvan kyky havainnoida ja tutkia ympäristöään kehittyy voimakkaasti hänen liikkeelle lähtemisensä seurauksena. Vauva saa jatkuvasti uudenlaisia kokemuksia ja havaintoja itsestään ja ympäristöstään. Lapsen kognitiivisten taitojen kehityksen ja lisääntyvän liikkumisen myötä hän alkaa erottaa itsensä ympäröivästä maailmasta ja samalla toimia yhä itsenäisemmin. Samalla lisääntyvät lapsen mahdollisuudet asettaa tavoitteita ja toimiminen niiden mukaan. (Aro & Laakso 2011, 48.)

Lapsen kognitiivisessa kehityksessä tapahtuu suuria muutoksia ensimmäisen ja toisen ikävuoden vaihteessa. Lapsen visuaalinen tarkkaavaisuus kehittyy ja hän alkaa kiinnittää aiempaa enemmän huomiota esineiden ominaisuuksiin, luokitteluun ja vertailuun. Lapsi tekee samanlaista vertailua myös ihmisten suhteen, mikä voi näkyä esimerkiksi vierastamisena. Tarkkaavaisuuden säätely vaikuttaa merkittävästi myös tunteiden säätelyn kehitykseen. Tarkkaavaisuuden taidot muodostavat yhdessä inhibitiokyvyn kanssa pohjan tahdonalaiselle toiminnalle. (Aro & Laakso 2011, 48.)

Lapsi alkaa pikkuhiljaa hallita tarkkaavaisuuden suuntaamisen ja ylläpidon ohella tarkkaavaisuuden jakamisen, jolloin hän kykenee jakamaan huomion kohteen toisen ihmisen kanssa. Tämä luo pohjaa lapsen sosiaalisen ymmärtämisen, mielenteorian ja kielen kehittymiselle. Lapsi alkaa hahmottaa ympäristön tavoitteita ja sääntöjä sekä rakentamaan kuvaa itsestään ja muista havainnoimalla muiden ihmisten toimintaa ja niiden seuraamuksia. Tarkkaavaisuuden taitojen kehittyessä myös lapsen muisti kehittyy. Hän kykenee valikoimaan ja jäsentämään tilanteiden tärkeimpiä piirteitä, tallentamaan ne muistiinsa sekä muistele-

maan niitä. Tämä mahdollistaa myös lapsen käsityksen asioiden ja esineiden pysyvyydestä. On kuitenkin muistettava, että lapsen muisti on vielä rajallinen, mikä voi näkyä esimerkiksi tottelevaisuudessa. (Aro & Laakso 2011, 49.)

Lapsen ollessa noin puolentoista vuoden iässä, hänen varhainen kontrollikykyensä muuttuu vähitellen itsekontrolliksi muistikuvien ja representationaalisen ajattelun kehittyessä. Representationaalisella ajattelulla tarkoitetaan oivallusta, jonka mukaan symbolit, kuten sanat, vastaavat esineitä. Lapsen uudet taidot näkyvät muun muassa leikissä erilaisten roolien omaksumisena ja kykynä kuvitella esineet joksikin muuksi. (Aro & Laakso 2011, 50.)

Kahden vuoden ikää lähestyttäessä lapsi alkaa myös käyttää enemmän eleitä osoittaakseen esimerkiksi aikomusta tai halua ja vähitellen hän alkaa yhdistää niihin myös sanoja. Lapsen mielikuvien, representationaalisen ajattelun ja kielellisten taitojen kehittyessä hän pystyy muistamaan myös sääntöjä ja toimintamalleja aiempaa paremmin sekä kykenee jo noudattamaan niitä. Lapsen muisti ja tiedonkäsittelyn taidot ovat kuitenkin vielä rajalliset ja hän vaatii vielä selkeitä vihjeitä ympäristöstään osatakseen toimia erilaisissa tilanteissa. Lapsen toiminta onkin vielä hyvin pitkälti opittujen rutiinien ja toimintamallien ohjaamaa, ja siihen vaikuttavat paljon ympäristö ja erilaiset ärsykkeet. Lapsen itsearviointitaidot, tietoisuus omasta toiminnasta ja sen seuraamuksista sekä muistikuvat ympäristön reagoitavoista vaikuttavat lapsen itsesäätelyyn. Lapsi tulee oman kehityksensä myötä yhä tietoisemmaksi omista toiminnanohjaustaidoistaan, mutta esimerkiksi seuraamusten ennakointi on vielä haastavaa. (Aro & Laakso 2011, 50-51.)

Lapsen minätietoisuus alkaa kehittyä, kun hän tunnistaa itsensä peilistä, alkaa nimetä ruumiinosiaan ja tavaroitaan sekä huomaa, että muutkin kutsuvat häntä nimellä. Lapselle alkaa myös vahvistua kielen kehityksen myötä kuva itsestä aktiivisena toimijana sekä toisaalta myös toisten tekojen ja tunteiden kohteena olijana. Hänelle alkaa vähitellen muodostua käsitys omasta pystyvyydestä ja käytöksestä saadessaan onnistumisen kokemuksia ja palautetta vanhemmiltaan. Lapsi huomaa, että hän voi ohjata toimintaansa ja vaikuttaa ympäristöön-

sä. Tästä johtuen hän haluaa tehdä asioita itse ja nauttii siitä kovasti. (Aro & Laakso 2011, 52.)

Lapsen minätietoisuuden kehittyminen mahdollistaa myös hänen itsearviointitaitojensa kehittymisen. Aluksi lapsi on iloinen aikaansaannoksistaan, mutta ei reflektoi tai arvioi toimintaansa eikä kaipaa esimerkiksi vanhempiansa vahvistusta onnistumiselleen. Toiselle ikävuodelle tultaessa lapsi odottaa ja ennakoii vanhempiansa reaktioita ja hänen toimintansa muuttuu tavoitteellisemmaksi, kun hän pyrkii saamaan myönteistä palautetta. Vähitellen ulkoiset reaktiot alkavat sisäistyä ja lapsi alkaa arvioida omaa toimintaansa ja oman arviointinsa perusteella reagoida onnistumiseen ja epäonnistumiseen. Itsearviointitaitojen kehittyminen toimii edellytyksenä myös niin kutsuttujen itsetietoisien tunteiden kokemiselle. Lapsen on oltava tietoinen ympäristön asettamista säännöistä ja odotuksista, jotta osaa arvioida omaa toimintaansa suhteessa niihin. (Aro & Laakso 2011, 52.)

3.6 Leikki-aidot

Leikki on lapselle tärkeä kehitystehtävä. Leikin avulla lapsi harjaantuu niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin. Lapsi käyttää leikkiessään luovuuttaan, omia kokemuksiaan ja kehittää ongelmanratkaisutaitojaan. Erilaisten leikkien avulla lapset oppivat myös esimerkiksi keskittymistä, vuorottelu- ja odotustaitoja sekä sääntöjä ja niiden noudattamista. (Koivunen 2009, 40-41.)

Leikki on hyvin erilaista eri ikäkausina ja leikki-aidot kehittyvät lapsen kasvaessa ja kehittyessä. Lapset leikkivät usein keskenään, mutta vanhempien ajoittainen läsnäolo leikki-tilanteessa lisää turvallisuutta ja mahdollisuutta osallistua leikkiin ja sen ohjaamiseen sekä riitatilanteiden selvittämiseen. (Koivunen 2009, 40-41.)

Leikkiminen on ”lapsen tapa elää ja toimia, harjoitella, kehittyä ja oppia” (Jarasto & Sinervo 1997, 206). Lapsi voi leikin kautta tyydyttää fyysiset ja psyykkiset tarpeensa. Leikin kautta hän on tekemisissä muiden kanssa ja saa samalla toteuttaa itseään mielekkäässä toiminnassa. Lapsi tutustuu leikkiessään omaan minäänsä ja ympäröivään maailmaan. (Jarasto & Sinervo 1997, 206.)

Kehityspsykologi Lev Vygotski käsittää leikin toimintana, joka toteutuu kuvittelussa tilanteessa (Piironen 2004, 14). Määritelmän mukaan lapsen varhaisimmat puuhut ovat vain leikin esiharjoittelua, ja sen mukaan varsinainen leikki alkaa vasta kolmen vuoden ikäisellä lapsella (Hujala & Turja 2011, 72; Piironen 2004, 14). Kasvatuksellisesta näkökulmasta on kuitenkin tärkeää huomioida myös varhaisin lapsuus, esineelliset toiminnot ja aikuisen kanssa suoritettavat yhteiset kuvitteluleikit (Hujala & Turja 2011, 72). Pienen lapsen kehitystaso, esimerkiksi kielen ja motoriikan osalta, ei vielä mahdollista kuviteltua leikkiä. Leikkiessään aikuisen kanssa hän on kuitenkin osa kuvitteellista tilannetta, jolloin lapsen keho on leikin välineenä. (Piironen 2004, 15.)

Vauvan vanhemmilla on merkittävä rooli sekä lapsen perustarpeiden tyydyttämisessä että erilaisten stimulaatioiden tarjoamisessa aistien kehittymiseksi. Erilaiset liikkeet, hymyt ja äännähtelyt, joita vauva tekee, kun vanhemmat käsittelevät häntä ja juttelevat hänelle, ovat selviä merkkejä miellyttävistä aististimulaatioista. Vauvat oppivat nopeasti innostumaan vanhempiensa antamasta huomiosta. Tällainen eläväinen vuorovaikutus voidaan nähdä eräänlaisena leikin varhaisimpana esiasteena. (Sheridan ym. 1999, 16.)

Leikki onkin osa lapsuutta jo hyvin varhain ja lapsen varhaisinta leikin vaihetta voidaan kutsua sensomotorisen leikin vaiheeksi. Aluksi lapsi leikkii omalla kehollaan tutustuen sormiinsa ja muihin kehon osiinsa. Hän leikkii äänensä kanssa eri tavoin, esimerkiksi jokelteleamalla. Hiljalleen taitojen lisääntyessä lapsi alkaa ottaa mukaan leikkiin erilaisia välineitä. Hän nauttii erityisesti katseluleluista, jotka tarjoavat virikkeitä näkökyvyn kehityttyä tarkemmaksi. Vauvan kehityksessä, yli kolmen kuukauden iässä, hän alkaa yhdistää lelujen tutkimiseen käden toiminnan tarttuessaan niihin. Leikkitoiminnot alkavat olla tarkoituksenmukaisesti ohjattuja ja visuaalisesti hallittuja. Lasta kiinnostavat kaikenlaiset erilaiset pinnat, joita hän tutkii sormenpäillään ja suullaan. (Hujala & Turja 2011, 72; Hughes 2010, 64, 68.)

Suunnilleen kolmen kuukauden iässä vauva alkaa näyttää merkkejä silmäkäsiyhteistyöstä, kun hän selällään ollessaan tuo käsiään yhteen rintakehänsä yläpuolelle ja samalla katsoo käsiään sekä leikkii tekemällä erilaisia sormiliikkeitä.

tä. Samoihin aikoihin vauvan maatessa vatsallaan pitäen päätään ja hartioitaan vakaasti ylhäällä hän avaa ja sulkee kämmeniään sekä raapii alustaa, jolla hän makaa. Vauva nauttii sormiensa liikkeiden tuottamasta stimulaatiosta sekä äänestä. (Sheridan ym. 1999, 17.)

Kun vauvalle annetaan jokin lelu, kuten helistin, hän tarttuu siihen lujasti ja pyrkii tuomaan sen lähelle kasvojaan. Vauva ei kuitenkaan pysty vielä hallitsemaan päätään, kaulaansa ja silmänlihaksiaan sekä pitämään käden otteitaan samanaikaisesti. Vajaan neljän kuukauden ikäisenä hän pystyy jo pitämään lelua kädessään ja katselemaan sitä vakaasti. 4-5 kuukauden iässä vauva pystyy tavoittelemaan ja tarttumaan tarjolla olevaan leluun sekä katselemaan sitä pidemmän aikaa. Vauva pitää lelusta kiinni molemmilla käsillään, ravistaa sitä ja vie sen suuhunsa ja ottaa pois yhä uudestaan. Hän pystyy pudottamaan lelun avaamalla molemmat kätensä, mutta ei osaa vielä sijoittaa sitä tarkoituksenmukaisesti. Ollessaan noin 5-6 kuukauden ikäinen vauva alkaa huomata myös omien jalkojensa olemassaolon. (Sheridan ym. 1999, 17.)

Puolen vuoden ikäisenä lapsi pystyy enemmän kontrolloimaan liikkeitään ja silmä-käsiyhdistyötään, mikä mahdollistaa lelujen tavoittelemisen ja niihin tarttumisen yhä pidemmän välimatkan päästä. Lapsi käyttää usein jalkojaan apunaan tarttuessaan leluihin ja tuodessaan niitä suuhunsa. Hän ei edelleenkään kuitenkaan pysty irrottamaan otettaan lelusta tahdonalaisesti. Pian lapsi alkaa ymmärtää, että hänellä on kaksi kättä ja kaksi jalkaa. Tämä tarkoittaa sitä, että hän voi pitää kahta esinettä samanaikaisesti molemmissa käsissään ja tuoda ne yhteen. Lisäksi hän pystyy nyt vaihtamaan lelun kädestä käteen tahdonalaisesti. (Sheridan ym. 1999, 18.) Yli puolen vuoden ikäistä lasta kiinnostavat esimerkiksi värikkäät kuvakirjat, lelupuhelimet ja peilit (Hujala & Turja 2011, 72).

Muutaman kuukauden kuluttua, lapsen ollessa noin 8-9 kuukauden ikäinen, hän pystyy istumaan vakaasti lattialla ja tavoittelemaan leluja sivuiltaan kaatumatta. Opittuaan ryömimään lapsi hakee leluja, jotka ovat näköetäisyyden päässä hänestä. Tässä iässä lapsi alkaa myös hiljalleen ymmärtää esineiden pysyvyyden ja hän osaakin esimerkiksi siirtää tyynyä ja etsiä sen alla osittain piilossa olevaa lelua. Muutaman viikon kuluttua tästä lapsi osaa etsiä tyynyn alta lelua, joka on

kokonaan piilossa. Lapsi heittelee mielellään leluja ja katselee ja kuuntelee, mitä siitä seuraa. Lapsi nauttii myös sekä aiheuttamastaan äänestä että sen tuotamasta tuntemuksesta, kun hän kopisuttaa ja liu'uttaa leluja kovilla alustoilla. Tässä iässä lapsi katselee tarkkaan ja arvioi uutta lelua ennen kuin tavoittelee sitä. Lapsi keskittyy mielellään yhteen leluun kerrallaan ja käsittelee sitä tarkoin. Myöhemmin lapsi alkaa joko matkimisen tai oman oivaltamisensa seurauksena käyttää kahta esinettä samanaikaisesti, esimerkiksi lyödessään niitä yhteen. (Sheridan ym. 1999, 18-19.)

Lapsen liikuntakyvyn kehittyessä hänellä on tapana pysytellä vanhempiensa lähetyvillä sekä turvan ja huomion että yhdessä leikkimisen vuoksi. 9-12 kuukauden iässä lapsi alkaa osoittaa selviä merkkejä siitä, että hän ymmärtää lyhyitä lauseita ja yksinkertaisia ohjeita. Lapsi katselee ja kuuntelee mielellään tuttuja aikuisia ja lapsia tekemässä jokapäiväisiä askareita. Hän on myös itse mielellään mukana tässä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tässä vaiheessa lapsen huomio keskittyy pääasiassa asioihin, jotka ovat tässä ja nyt. 12 kuukauden iässä lapsi on erittäin kiinnostunut ympäristöstään ja mahdollisuuksistaan vaikuttaa siihen. Lapsi on yhä uteliaampi ja kiinnostuneempi kokeilemaan erilaisia asioita. Lapsi ei vielä osaa nimetä esineitä, mutta hän osaa näyttää, mitä niillä tehdään. Lapsi leikkii vanhemman kanssa mielellään siten, että antaa ja ottaa leluja vuorotellen samalla jutellen. Lapsi alkaa myös ymmärtää, että hänen toiveistaan, käyttäytymisestään ja aikomuksistaan voidaan keskustella ja hän alkaakin käyttäytyä entistä sopivammalla tavalla. (Sheridan ym. 1999, 19-20.)

12-18 kuukauden iässä lapsi tulee yhä liikkuvaisemmaksi ja uteliaammaksi. Lapsen huomiokyky ympäröivää maailmaa kohtaan kasvaa ja hän haluaa selvittää asioita tarkemmin ja osallistua tapahtuviin asioihin. Näkemiensä toimintojen matkimisen ja toistamisen seurauksena lapsi alkaa orastavasti ymmärtää syy-seuraussuhteita. Tässä iässä lapsi alkaa yhä enemmän tehdä loogisia toimintoja, kuten juoda tyhjistä mukista tai viedä kampa hiuksiinsa. Aluksi toiminnot ovat yksinkertaisia ja lyhyitä, mutta jonkin ajan kuluttua ne tulevat monimutkaisimmiksi ja kestävät pidempään. Lapsi osaa käsitellä leluja hyvällä pinsettiotteella ja lisäksi hän osaa sijoittaa kaksi tai kolme esinettä jonoon tai torniksi.

Lapsi nauttii monia aisteja samanaikaisesti stimuloivista kokemuksista, kuten paperin repimisestä. Lapsen liikuntataitojen kehittyminen mahdollistaa suurien lelujen työntämisen ja vetämisen sekä pienempien lelujen ohjaamisen käsillään. Lapsi siirtelee mielellään leluja ja esineitä paikasta toiseen arvioiden samalla niiden ominaisuuksia, kuten painoa ja kokoa. Lapsella on myös suuri halu kokeilla ja keksiä, miten eri esineitä laitetaan astioihin ja otetaan niistä pois. Hän ei vielä kuitenkaan aina onnistu tässä, vaan levittelee niitä ympäriinsä. (Sheridan ym. 1999, 21.)

Lapsen kiinnostus on edelleen keskittynyt tuttuihin ihmisiin ja ympäristöihin. Lapsi nauttii erittäin paljon tuttujen keittiövälineiden, kuten kattiloiden ja pannujen käytöstä. Suunnilleen 15 kuukauden iässä lapsi osaa käyttää esimerkiksi harjaa tarkoituksenmukaisella tavalla ja nimetä sen tunnistettavasti. Hän alkaa myös osallistua lyhyisiin roolileikin tapahtumiin. Lapsi kommunikoi tarpeistaan ja tunteistaan voimakkaasti käyttäen sekä ilmaisevia eleitä, voimakasta ääntä että yksittäisiä sanoja. Lapsi alkaa myös osoittaa kasvavaa kiinnostustaan esineiden nimeämiseen kuvista, sanojen toistamiseen ja muiden ihmisten kuuntelemiseen ja katselemiseen heidän puhuessaan. Lapsi katselee mielellään kuvia kirjasta kääntäen monta sivua kerrallaan. Lapsella saattaa olla jokin tietty lelu tai turvallinen esine, kuten riepu, jota hän kantaa mukanaan kaikkialle ja jonka katoaminen tai poisottaminen aiheuttaa hänessä epämiellyttäviä tunteita. Tässä vaiheessa lapsen ajattelu on hyvin itsekeskeistä, ja hän ei pysty käsittelemään kuin omia tarpeitaan. Vähitellen lapsi alkaa ymmärtää itsensä erilliseksi yksilöksi, ja että kaikki esineet ja asiat eivät automaattisesti ole hänen. (Sheridan ym. 1999, 22.)

18 kuukauden iässä lapsen liikuntataidot mahdollistavat suurien esineiden työntämisen, vetämisen ja kantamisen. Lapsi osaa esimerkiksi istua kolmipyöräisen päällä ja ohjata sitä pitämällä jalkansa maassa. Lapsen kokeilunhalu on loputon ja koska hänellä ei ole vaaranpelkoa, hän tarvitsee jatkuvaa valvontaa. Lapsi on kiinnostunut kokeilemaan, miten erilaiset pienet esineet toimivat. Tämän vuoksi hän mielellään availee laatikoita, kaapin ovia, penkoo niiden sisältöä, heittää esineitä pois, hajottaa joitakin osiksi, hakkaa ja tökkii. Aikuisen läsnäollessa

lapsi voi jo pidemmänkin ajan viettää aikaa tutun puuhan parissa, kuten helpon palapelin teossa tai tornin rakennuksessa. Erilaiset materiaalit, kuten savi, hiekkä ja vesi, tarjoavat lapselle uudenlaisia mahdollisuuksia kokeilla ja tutkia. Lapsi piirtää ja maalaa pitämällä kynää tai pensseliä kädessään koko kämmenellä. (Sheridan ym. 1999, 23.)

Vähitellen lapsi alkaa jäljitellä todellisia tilanteita, mitä seuraa kuvitteellisen leikin ensimmäiset vaiheet. Lapsi lopettaa esineiden tutkimisen suullaan opittuaan niiden todellisen merkityksen ja käyttötarkoituksen. On tärkeää antaa pienelle lapselle esittäviä leluja, sillä niiden kanssa toimiminen aikuisen ohjaamana kehittää lapsen mielikuvitusta ja luo pohjaa leikin seuraaville vaiheille. Tässä iässä lapsi leikkii mielellään esimerkiksi palloilla, helpoilla palapeleillä ja potkuleluilla. (Hughes 2010, 68; Hujala & Turja 2011, 74-75.)

Yli vuoden ikäinen lapsi siirtyy leikissään symbolisen leikin vaiheeseen, joka voidaan jakaa rakenteluleikkeihin ja roolileikkeihin. Lapsi voi mielikuvituksensa avulla kuvitella itsensä ja leikkikaverinsa sekä esineet joksikin muuksi. (Aro & Laakso 2011, 237; Hughes 2010, 74.) Hän alkaa suuntautua esittävään leikkiin (Piironen 2004, 19). Esimerkiksi hiekkalaatikollelut, satukirjat, nuket ja pehmoletut ovat lapselle mieluisia leluja (Hughes 2010, 68).

3.7 Omatoimisuustaidot

Lapsen omatoimisuudella tarkoitetaan lapsen kykyä suoriutua itsenäisesti erilaisista arjen toiminnoista, kuten pukeutumisesta, riisuutumisesta ja vessassa käymisestä. Lisäksi omatoimisuus käsittää itsenäisten valintojen tekemisen. (Koivunen 2009, 56.)

Lapsen omatoimisuustaidot kehittyvät hiljalleen ja hänen tulee saada harjoitella omatoimisuustaitoja erityisesti silloin, kun hän on siihen itse motivoitunut. Vanhempien tehtävänä on kannustaa lastaan omatoimisuuteen kuitenkin vaati-matta häneltä liikaa. On myös hyvä muistaa, että lasta saa auttaa esimerkiksi pukemistilanteissa, sillä tämänkaltaiset tilanteet ovat hänelle arvokkaita myös

yksilöllisen huomion saamisen kannalta. Lapsen aikaisemmin oppima taito ei katoa tai unohdu, vaikka häntä välillä autetaan. (Koivunen 2009, 56-57.)

Alle puolivuotiaan omatoimisuustaitojen kehitys alkaa yksinkertaisista arjen toiminnoista. Vanhempien kannalta yksi vauvan tärkeimpiä omatoimisuustaitoja on selkeät nukkumatottumukset, johon kuuluu päiväunien selkeämpi rytmitys ja yhtenäiset yöunet. Toinen tärkeä omatoimisuustaito on omista tunteista tai tarpeista ilmoittaminen itkun avulla. (Doan-Sampon ym. 1996, 120-122.)

Noin 6-12 kuukauden ikäinen vauva harjoittelee omatoimisuustaitoja ruokailutilanteessa. Hän muun muassa koettaa syödä ruokaa sormin tai juo itse maitopullostaan. Hän pyrkii osoittamaan mielihalujaan, ja saattaa ilmeillä tai eleillä kertoa toiveitaan ruuan suhteen. Vauva osaa juoda mukista vanhemman pidellessä sitä paikoillaan ja hän harjoittelee mielellään kiinteän ruuan syömistä lusikalla. Omatoimisuustaitoja voi tulla esiin myös muissa arkipäivän toiminnoissa, kuten kylpemistilanteissa, joista vauva nauttii ja saa uusia kokemuksia kehostaan. (Doan-Sampon ym. 1996, 123-129.)

Yli vuoden ikäinen lapsi on ruokailutilanteissa jo hieman omatoimisempi. Hän esimerkiksi juo nokkamukista pitäen siitä molemmin käsin kiinni, voi syödä jo yhä useammin pehmeää kiinteää ruokaa ja osaa itsenäisemmin valmistautua tulevaan ruokailutilanteeseen. Tämän ikäkauden itsestähuolehtimiseen ja hygieniaan liittyviä omatoimisuustaitoja ovat esimerkiksi märästä vaipasta ilmaiseminen, käsien ja kasvojen innokas peseminen sekä suolen säännöllinen toiminta. Alle puolentoista vuoden ikäinen lapsi osaa jo tehdä yksinkertaisia valintoja esimerkiksi kahden ruokalajin välillä ja osaa kertoa kivusta tai mielipahasta aikuiselle. (Doan-Sampon ym. 1996, 130-138.)

Kasvaessaan lapsen aikaisemmat omatoimisuustaidot vahvistuvat ja hän oppii lisää erilaisia taitoja, kuten riisumisen ja pukemisen. Lapsi koittaa mielellään asioiden tekemistä itse ja osaa tarvittaessa pyytää aikuiselta apua tai tukea. (Doan-Sampon ym. 1996, 139-169.)

4 PSYKOEDUKATIIVINEN NÄKÖKULMA

Psykoedukaatiota voidaan kuvailla eräänlaisena koulutuksellisena hoitomallina tai opastavana hoitona. Se ei sisällä pelkästään opettamista, vaan on vuorovaikutuksellinen prosessi, joka muodostuu kognitiivisesta työskentelystä, sosiaalisten taitojen harjoittelusta, tunteiden käsittelystä sekä ongelmanratkaisutaitojen kehittamisestä. (de Bruijn 2006, 4219; Koponen 2006, 4199.) Lastensuojelutyön asiakkaina olevilla perheillä on suuri tarve saada tietoa tilanteestaan ja emotionaalista tukea selvitäkseen arjen haasteista. Psykoedukaatio vastaa näihin tarpeisiin. (Koponen 2006, 4199.)

Psykoedukaatiossa on erilaisia lähestymistapoja, kuten perinteinen perheterapia ja lyhytkestoiset koulutusohjelmat. Se ei ole pelkästään opetusta vaan siinä on aina myös terapeutin näkökulma. Psykoedukaatiossa huomioidaan aina asiakkaan koko perhe. (Koponen 2006, 4199.)

Työkirjassa pyrimme psykoedukatiiviseen lähestymistapaan. Tarkoituksena on antaa vanhemmille tietoa lapsen kehityksestä ja vinkkejä hyvään vuorovaikutukseen työkirjan tehtävien kautta. Tarkoituksena ei ole vain antaa vanhemmille tietoa, vaan tehtävien ja pohdintojen kautta saada heidät oppimaan uusia vuorovaikutustaitoja.

5 VAUVAN JA VANHEMMAN VÄLINEN KIINTYMYSSUHDE JA VARHAINEN VUOROVAIKUTUS

Varhainen vuorovaikutus käsittää ilmeiden, eleiden, puheen, kosketuksen ja muun fyysisen läheisyyden kokemuksia. Nämä kokemukset rakentavat ihmisen myöhemmän kehityksen alustan. Lapsi saa sitä monipuolisemman kuvan ympäröivästä maailmasta mitä enemmän molemmat vanhemmat osallistuvat lapsen hoitoon. (Kauppinen-Karlsson & Lindholm 2005, 103.) Varhainen vuorovaikutus toimii vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutus- ja kiintymyssuhteen pohjana (Katajamäki 2005, 53). Florence Schmitt (2003, 317) määrittelee kiintymyssuhdeteorian siten, että se on ”teoria lapsen pyrkimyksestä käyttää äitiään ja muita tärkeitä läheisiään turvallisuuden perustana ja ylläpitää läheisyyttä häneen”. Ensimmäisen elinvuoden aikainen vanhemman ja lapsen välinen kiintymyssuhde toimii pohjana lapsen psykososiaaliselle kehitykselle (Kauppinen-Karlsson & Lindholm 2005, 103).

Kiintymyssuhde on sisäinen säätelyjärjestelmä, jota hyödyntämällä lapsi hakee läheisyyttä ja tutkii ympäristöään (Sinkkonen 2003, 317). Pieni lapsi pyrkii syntymänsä jälkeen kiinnittymään vanhempaansa ylläpitämällä läheisyyttä ja yhteyttä häneen. Erilaisia yhteydenpitotapoja ovat muun muassa itku, hymy, matkiminen, ääntely, seuraaminen, syliin pyrkiminen ja katsekontakti. (Sinkkonen & Kalland 2005, 21-22.) Yhteydenpito on pienen lapsen kannalta elintärkeää, koska hän ei kykene huolehtimaan itse itsestään (Sinkkonen 1998, 101).

Lapsen ensimmäisen elinvuoden aikana oppima kiintymysstrategia pysyy melko muuttumattomana. Lapsi siirtää kotona oppimansa vuorovaikutustavat muihin ihmissuhteisiin. (Sinkkonen 2001, 52.) Vanhemmalla on omia lapsuuden aikaisia kiintymyssuhdekokemuksia, jotka vaikuttavat läpi elämän ja myöhemmin myös oman lapsen ja itsen väliseen suhteeseen (Sinkkonen 2003, 317-318).

Yli kolmen vuoden iässä lapsi oppii uusia vuorovaikutustapoja. Lapsi osaa esimerkiksi kertoa tarinoita itsestään, kutsua vanhempia nimeltä ja vilkuttaa heille. Lapsella on sisäisiä mielikuvia vanhemmistaan eikä hän kaipaa enää jatkuvasti heidän fyysistä läheisyyttään. Tämä mahdollistaa hänelle enemmän liikkumavaraa. (Sinkkonen 2001, 52-53.)

Varhainen kiintymyssuhde vaikuttaa lapsen myöhempään sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen. Se on myös yhteydessä stressin- ja turhautumisen-sietoon. Kiintymyssuhteen ollessa turvallinen, lapsi kykenee vastavuoroiseen toimintaan ja yllikkeiden hallintaan sekä vastaamaan toisten tunteisiin. Tästä on hyötyä lapsen myöhemmille vuorovaikutussuhteiden luomiselle esimerkiksi päivähoitossa tai koulussa. (Sinkkonen 2001, 52.)

Kiintymyssuhteen laatu määrittyy sen pohjalta, kuinka paljon vanhempi ja lapsi viettävät aikaa yhdessä. Tämän takia äidin ja lapsen kiintymyssuhde on yleensä voimakkaampi kuin isän ja lapsen. Lapsi oppii tekemään johtopäätöksiä turvallisuudesta ja luottamaan vanhempiinsa sen perusteella, miten luotettavia syyseuraus-suhteita vanhemmat pystyvät lapselle luomaan. (Sinkkonen 1998, 102.) Toistuvat arjen tapahtumat luovat lapselle käsityksen siitä, että hän saa oikeanlaisia vastareaktioita tarpeilleen ja pyynnöilleen. Tämän ansiosta lapsi uskaltaa myöhemmin tutkia ympäristöä itsenäisesti ja voi oppia ja kehittää taitollisia valmiuksiaan. (Sinkkonen 2003, 62.) Lapsen turvallinen kiintymyssuhde voi muuttua turvattomaksi, jos hän kokee suuren negatiivisen muutoksen jossakin kehitysvaiheessaan (Sinkkonen 2001, 52).

6 REFLEKTIIVISYYDEN MERKITYS VARHAISESSA VUOROVAIKUTUKSESSA

Reflektiivisyydestä voidaan käyttää useita käsitteitä, kuten mentalisaatio tai reflektiivinen funktio. Tässä työssä käytämme termejä reflektiivisyys ja reflektiivinen kyky.

Vanhemman reflektiivisellä kyvyllä tarkoitetaan esimerkiksi äidin kykyä ymmärtää, että hänen käyttäytymisensä on sidoksissa vauvan ajatuksiin, tunteisiin ja toiveisiin. Vanhempi kykenee erottamaan ja ymmärtämään omat mielitekonsa vauvan mieliteoista, ja toimimaan vauvan toiveiden mukaan. Esimerkiksi lapsen ollessa vielä kiukkuinen, äiti haluaa nostaa lapsen syliin rauhoittaakseen häntä, mutta lapsi hermostuu tästä vielä enemmän, koska ei ole vielä valmis rauhoittumaan. (Slade 2004, 186; Slade 2006, 639, 641.)

Reflektoinnissa äiti havainnoi omaa kokemustaan vauvan käytöksen kautta. Jos äidillä on hyvä reflektiivinen kyky, hän ymmärtää lapsen psyykkisen olotilan ja käyttäytymisen välisen yhteyden, ja pyrkii luomaan lapselle turvallisen itsesäätelyn mallin vastaamalla tämän tarpeisiin. (Slade 2004, 186.)

Reflektiivinen kyky ei ole synnynnäinen taito, vaan se kehittyy varhaisissa ihmissuhteissa toisten ihmisten käyttäessä omia reflektiivisiä taitojaan. Varhaisessa vuorovaikutuksessa lapsen tulee saada mahdollisuuksia oppia ymmärtämään erot oman ja toisten mielten välillä. Vanhempi voi heijastaa lapsen tunteita esimerkiksi vastaamalla lapsen hymyyn omalla hymyllään ja näyttämällä surulliselta lapsen itkiessä. Näin lapsi oppii, että voi omalla toiminnallaan vaikuttaa muiden toimintaan ja tunteisiin. Vanhempi voi myös vahvistaa lapsen reflektiivisen kyvyn kehittymistä käyttämällä niin sanottua mentaalista kieltä puhumalla tunteista ja nimeämällä niitä sekä kertomalla oman toiminnan vaikutuksesta toisiin ihmisiin. (Pajulo 2004, 2544-2545.)

Vanhemman puutteellinen reflektointikyky vaikuttaa hänen ajatteluunsa niin, ettei hän pysty näkemään osuuttaan lapsen hädän aiheuttajana. Reflektiivisen

kyvyn puuttuminen voidaan joissakin tapauksissa yhdistää myös joihinkin psyykkisiin ja neuropsykiatrisiin häiriöihin. Hyvä reflektiivinen kyky voi puolestaan suojata yksilöä, joka on kohdannut pettymyksiä ja menetyksiä, koska sen avulla vaikeita asioita on helpompi työstää ja vähentää niiden kielteisiä vaikutuksia. (Larmo 2010, 616; Pajulo 2004, 2544-2545.)

Vanhemman reflektiivisellä kyvyllä on tärkeä rooli sekä vanhemman että lapsen mukautumistaitojen kehittymisessä. Reflektiivistä kykyä voidaan harjoitella ja ulkopuolinen henkilö voi opastaa ja olla tukena harjoittelussa. Näiden taitojen opettamisessa on tärkeää reflektiivisen toiminnan mallin antaminen, vanhempien herättäminen pohtimaan omia ja lapsen toimintoja ja ajatuksia, reflektiivisyyden tarkoituksen kertominen sekä vanhempien kykyjen tasolla toimiminen. (Slade 2006, 638-646.)

7 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

Opinnäytetyöprosessimme käynnistyi syksyllä 2011 valittuamme aiheen yhteisen kiinnostuksemme pohjalta. Prosessi lähti nopeasti liikkeelle toimeksiantajamme tapaamisesta, jossa keskustelimme Vuorovaikutuskylpy-projektin taustoista ja tavoitteista sekä toimeksiannon sisällöstä. Toimeksiantonamme oli tehdä työkirja tukemaan Vuorovaikutuskylvyn kohdeperheiden kanssa tehtävää työtä. Toiveena oli tuoda psykoedukatiivinen näkökulma mukaan työkirjaan.

Toimeksiantajan kanssa rajasimme työkirjamme kohderyhmäksi 0-18 kuukauden ikäisten lasten perheet, jottei työkirjasta tule liian laajaa. Toimeksiantajan toiveena oli, että he pystyvät jakamaan yksittäisiä työkirjan sivuja asiakasperheille kohdennettuna heidän vauvansa ikäkauteen. Pyyntönä oli sisällyttää työkirjaan sekä pohdittavaa että tehtäviä. Itse koimme tärkeäksi liittää jokaiselle sivulle lyhyehkön kuvauksen lapsen kehitysvaiheesta kyseiseen aihealueeseen liittyen. Näiden lisäksi toiveena oli saada työkirjaan kuvitusta, mutta sivujen tulisi kuitenkin olla helposti ja edullisesti tulostettavissa. Lisäksi toimeksiantajalta tuli yksittäisiä toiveita aihealueiden sisältöä koskien.

Ensimmäisen tapaamisen jälkeen suunnittelimme karkeasti työkirjan sisältöä ja ulkoasua. Teimme taulukon, jossa oli alustavia suunnitelmia aihealueiden ja ikäkausien mukaisista tehtävistä. Koska vauvaikäisen lapsen kehitys on nopeaa, päätimme jakaa työkirjan kohderyhmän, 0-18 kuukauden ikäiset lapset, neljään pienempään ikäkauteen, jotta tehtävät vastaavat mahdollisimman tarkasti kunkin ikäryhmän kehitystasoa. Nämä olivat 0-4, 5-8, 9-12 sekä 13-18 kuukauden ikäiset lapset. Tämän jälkeen ryhdyimme työstämään teoreettista viitekehystä. Viitekehys muokkautui opinnäytetyöseminaareissa, ohjauksissa ja toimeksiantajan tapaamisilla saamamme palautteen mukaan.

Ryhdyimme etsimään ideoita tehtäviä ja pohdintoja varten erilaisista opaskirjoista ja –vihoista pitäen kuitenkin mielessä työkirjamme vuorovaikutusteeman. Hyödynsimme myös omia kokemuksiamme ja ideoimme tehtäviä niiden pohjalta. Työkirjan työstämisen alussa kokosimme aihealueet ja ikäkaudet yhteen

tekstiedostoon. Ryhdyimme kirjoittamaan tietoa lapsen kehityksestä kyseiseen aihealueeseen ja ikäkauteen liittyen. Tämän vaiheen jälkeen kirjoitimme sivuille myös tehtäviä ja pohdintoja.

Liikunnallista kehitystä käsittelevän osion valmistuttua loppukesästä 2012 lähetimme sen toimeksiantajille testattavaksi. Vuorovaikutuskylpy-projektissa työskentelevä Maarit Linnavuori ryhtyi testaamaan työkirjaa asiakasperheellään. Tällä aikaa työstimme valmiiksi työkirjan muut osiot, jotka valmistuivat alkusyksystä 2012. Omatoimisuuden kehittymistä käsittelevästä osiosta jätimme pois 0-4 kuukauden ikäistä lasta koskevat sivut, koska lapsen omatoimisuuden kehitys alkaa lähteidemme mukaan vasta myöhemmässä vaiheessa. Olimme suunnitelleet testaavamme työkirjan osa-alueita myös tuttavaperheillämme, mutta ajanpuutteen vuoksi tämä jäi tekemättä.

Työkirjan työstämisen viimeisenä vaiheena oli ulkoasun yhdenmukaistaminen sekä kuvituksen suunnitteleminen ja tekeminen. Työkirjaa varten halusimme muokata aihealueiden nimet ymmärrettävämpään muotoon, jotta asiakasperheiden on helpompi käsittää niiden sisältö. Työkirjan aihealueiden nimet muuttuivat prosessin aikana monesti, mutta lopulta päädyimme seuraaviin otsikoihin: Liikunnan iloa, Leikin riemua, Kohti omatoimisuutta ja Aistien ja tunteiden aallokossa. Viimeiseen osioon sisällytimme aisteihin, itsesäätelykykyyn ja psykososiaaliseen kehitykseen liittyviä asioita. Tässä vaiheessa myös päätimme pitkän yhteisen ideoinnin lopputuloksena, että työkirjan nimeksi tulee Yhdessäolon suuria pieniä ihmeitä – Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi. Mielestämme tämä nimi kuvasi hyvin sitä, miten pienetkin yhdessäolon hetket arjessa voivat olla merkittäviä sekä lapselle että hänen vanhemmilleen.

Viitekehyksen ja työkirjan sisällön valmistuttua alkoi ulkoasuun liittyvien asioiden työstäminen. Tavoitteena oli tekstin selkeys ja lukemisen mielekkyys. Päätimme rajata lapsen kehitystä koskevat infotekstit raameihin sivujen selkeyttämiseksi. Kuvitukseen ja ulkoasun suunnitteluun saimme apua arkkitehti Susanna Elmnäiseltä. Toimeksiantajan tapaamisen jälkeen päädyimme mustavalkoiseen kuviin ja värillisiin infolaatikoihin selkeämmän ulkoasun luomiseksi. Tarvittaessa sivut voi tulostaa myös mustavalkotulostimella värillisille papereille.

Toimeksiantajan tapaamisella selvisi myös, että Liikunnan iloa –osion testikäyttö oli epäonnistunut sopivien asiakasperheiden puuttumisen vuoksi. Työparilta saamamme palautteen perusteella teimme työkirjaan parannuksia, esimerkiksi muuttamalla joidenkin tehtävien sanamuotoja. Alustavasti tarkoituksena oli tehdä työkirja ainoastaan Vuorovaikutuskylpy-projektin käyttöön, mutta keskustelimme tapaamisella mahdollisuudesta antaa työkirja myös muiden, vauvaperheitä tekevien ammattihenkilöiden käyttöön.

Valmiin työkirjan luovutamme toimeksiantajallemme lokakuussa 2012 loppuseminaarin jälkeen muistitikulla. Vuorovaikutuskylpy-projekti järjestää vuosina 2012-2013 prosessikoulutusta, jonka tavoitteena on juurruttaa projektin käyttämiä työskentelytapoja muiden vauvaperheiden kanssa toimivien tahojen käyttöön. Toimeksiantajan toiveena on, että esittelemme työkirjaa ja sen käyttöä huhtikuussa 2013 Turun ensi- ja turvakoti ry:n sisäisessä koulutuspäivässä.

8 POHDINTA

Perhetyön tarve kasvaa jatkuvasti. Lastensuojelussa tavoitteena on tarjota tarvittaessa perheille tukea sitä vaativissa tilanteissa. Tekemämme työkirjan avulla vuorovaikutuskylpyprojektin työntekijät pystyvät tarjoamaan tukea perheille myös silloin, kun he ovat keskenään kotona.

Onnistuimme kokoamaan työkirjan, joka sisältää monipuolisia tehtäviä. Ne ovat käytännönläheisiä ja helposti perheiden toteutettavissa. Työkirjassa toimintaterapian näkökulma näkyikin erityisesti tehtävien asettelussa ja asiakaslähtöisyyden huomioimisessa. Kirjoitimme tehtävät yleiskielellä helposti lähestyttävään muotoon, jotta vanhemmat jaksavat keskittyä tekstiin ja perehtyä tehtäviin. Tehtävien kirjoittamisessa oli hyötyä myös siitä, että ryhmällämme oli omakohtaista kokemusta joistakin kohteena olevista ikäryhmistä. Saimme sisällytettyä työkirjaan lapsen kehitykseen liittyvää tietoa sopivassa suhteessa tehtäviin ja pohdintoihin nähden. Valmis työkirja on käyttökelpoinen työväline projektin työparille. Siitä tuli laajempi ja kattavampi kuin oli suunniteltu. Toimeksiantaja on tyytyväinen lopputulokseen ja on esittänyt toiveen siitä, että työkirja voitaisiin ottaa suunniteltua laajempaan käyttöön vauvaperheiden parissa työskenteleville ammattihenkilöille.

Työskentely opinnäytetyöprosessin aikana on sujunut hyvin. Vaikka ajoittain työn vieminen eteenpäin on ollut haastavaa muun muassa muiden opiskelukiireiden takia, on ryhmämme yhteinen työskentely sujunut ongelmitta. Tehtävien jako sujui vaivattomasti jokaisen ryhmäläisen ottaessa vastuuta esimerkiksi lähdekirjallisuuden haussa ja siihen tutustumisessa. Työskentelyjärjestyksemme oli kaikille selkeä suunnitelmavaiheessa laaditun aikataulun ansiosta. Työn etene mistä tukivat ryhmäläisten yhteneväiset näkemykset monissa asioissa, kuten työkirjan rakenteessa. Myös yhteistyö toimeksiantajan kanssa oli tiivistä ja toimivaa. Saimme rakentavaa ja hyödyllistä palautetta, jonka avulla työmme jatkuva kehittäminen oli mahdollista.

Suurimpana haasteena opinnäytetyöprosessin aikana koimme aikataulussa pysymisen. Teoriatietoon tutustuminen ja viitekehyksen kirjoittaminen vei suunniteltua enemmän aikaa, minkä lisäksi sopivien ja riittävän tuoreiden lähteiden löytäminen oli haasteellista. Emme tienneet tarkasti työkirjaan tulevien aihealueiden sisältöä, minkä vuoksi viitekehyksen teoriapohjan oleellisten asioiden löytäminen oli vaikeaa. Tästä johtuen työkirjan työstämisen aloittaminen venyi, ja suunnitelmissa ollut työkirjan testaaminen jäi toteutumatta. Se olisi voinut onnistua, jos olisimme työskennelleet enemmän itsenäisesti, jolloin aikaa olisi jäänyt enemmän testaamiselle. Halusimme kuitenkin työkirjasta mahdollisimman yhtenäisen, minkä vuoksi pyrimme pääsääntöisesti työskentelemään yhdessä. Koimme yhdessä tekemisen myös meille parhaaksi tavaksi tehdä opinnäytetyötämme.

Työkirjan työstämisessä koimme haasteelliseksi löytää tehtäviin sopivan haastavuustason. Tähän vaikutti se, että projektin asiakasperheet ovat hyvin erilaisia, emmekä voineet kohdentaa tehtäviä vain tietynlaisille perheille. Kohdistimme monessa kohdassa tehtävät huomaamattamme esimerkiksi vanhemmille, jotka ovat ylisuojelevia, vaikka suurempana haasteena projektissa ovatkin vanhemmat, jotka saattavat jättää lapsensa pitkäksikin aikaa huomiotta.

Jos käytössämme olisi ollut enemmän aikaa, tietoa ja omaa kokemusta kohde-ryhmästä, olisimme voineet kohdentaa tehtäviä tarkemmin. Perheet voisivat myös hyötyä kuvista kirjallisten ohjeiden tukena. Tässä kohtaa voisi käyttää apuna valokuvia tai selkeitä piirustuksia vuorovaikutustilanteista. Työkirjaa voi laajentaa lisäämällä aihealueita, ikäkausia tai yksittäisiä tehtäviä ja tehtäväsivuja. Tämä on mahdollista toimeksiantajalle, koska annamme valmiin työkirjan heidän käyttöönsä sähköisenä versiona.

9 LÄHTEET

Aalto, P. 1991. Läsnaolo ja läheisyys. Ihmisen ensimmäisen ikävuođen itsekokemuksen ja ihmisuhteiden kehitys. Turku, Painosalama Oy.

Aro, T. & Laakso, M-L. (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Porvoo: Bookwell Oy.

Aro, T.; Laakso, M-L. & Närhi V. 2007. TOMERA – Toiminnanohjauksen ja itsesäätelyn kehityksen tukeminen päivähoiossa.
Viitattu: 14.12.2011. http://www.nmi.fi/nmi-bulletin/bulletin-pdf/aro2_2007.pdf.

Ayres, A. 2008. Aistimusten aallokossa: Sensorisen integraation häiriö ja terapia. Jyväskylä: WS Bookwell Oy.

Correia, W.; Rodrigues, L.; Campos, F.; Soares, M. & Barros, M. 2012. The methodological involvement of the emotional design and cognitive ergonomics as a tool in the development of children products. Work 41/2012.

De Bruijn, T. 2006. Käytännön psykoedukaatiota psykoosipotilaan perheelle. Suomen Lääkärilehti 41/2006 vsk 61.

Doan-Sampon, M.; Wollenburg, K. & Campell, A. 1996. Pikku-Portaat. Kasvamaan: Syntymästä kolmevuotiaaksi. Vuorovaikutus ja päivittäiset toiminnot G, H & I. Helsinki: Monila

Gyldén, O. (toim.) 2004. Suomalainen vauvakirja. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Heiskanen, T. & Vallisaari, M. (toim.) 1997. Elämän taidon ja selviytymisen kirja. Porvoo: WSOY.

Hirsjärvi, S; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hughes, F. 2010. Children, Play and Development. 4. edition. USA: SAGE Publications, Inc.

Hujala, E. & Turja, L. (toim.) 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: Bookwell Oy.

Jarasto, P. & Sinervo, N. 1997. Elämää varten. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä Gummerus kirjapaino Oy.

Jaskari, S. & Linnavuori, M. 2011. Vuorovaikutuskylpy-projekti 2010-2013. Tietoa yhteistyökumppanille.

Järvinen, R.; Lankinen, A.; Taajamo, T.; Veistilä, M. & Virolainen, A. 2007. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Helsinki: Edita Prima.

Kangasniemi, K. (toim.) 1996. Suomalaisen lapsiperheen lääkärikirja. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Katajamäki, E. 2005. Terveen lapsen ja nuoren kehitys, hoito ja ohjaus. Teoksessa Koistinen, P.; Ruuskanen, S. & Surakka, T. (toim.). Lasten ja nuorten hoitotyön käsikirja. 1.-2. Painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kauppinen-Karlsson, T & Lindholm, M. 2005. Lapsi ja perhe lastenneuvolan terveydenhoitajan vastaanotolla. Kirjassa Koistinen, P.; Ruuskanen, S. & Surakka, T. (toim.). Lasten ja nuorten hoitotyön käsikirja. 1.-2. Painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kauranen, K. 2011. Motoriikan säätely ja motorinen oppiminen. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 167. Tampere: Kirjapaino Tammerprint Oy.

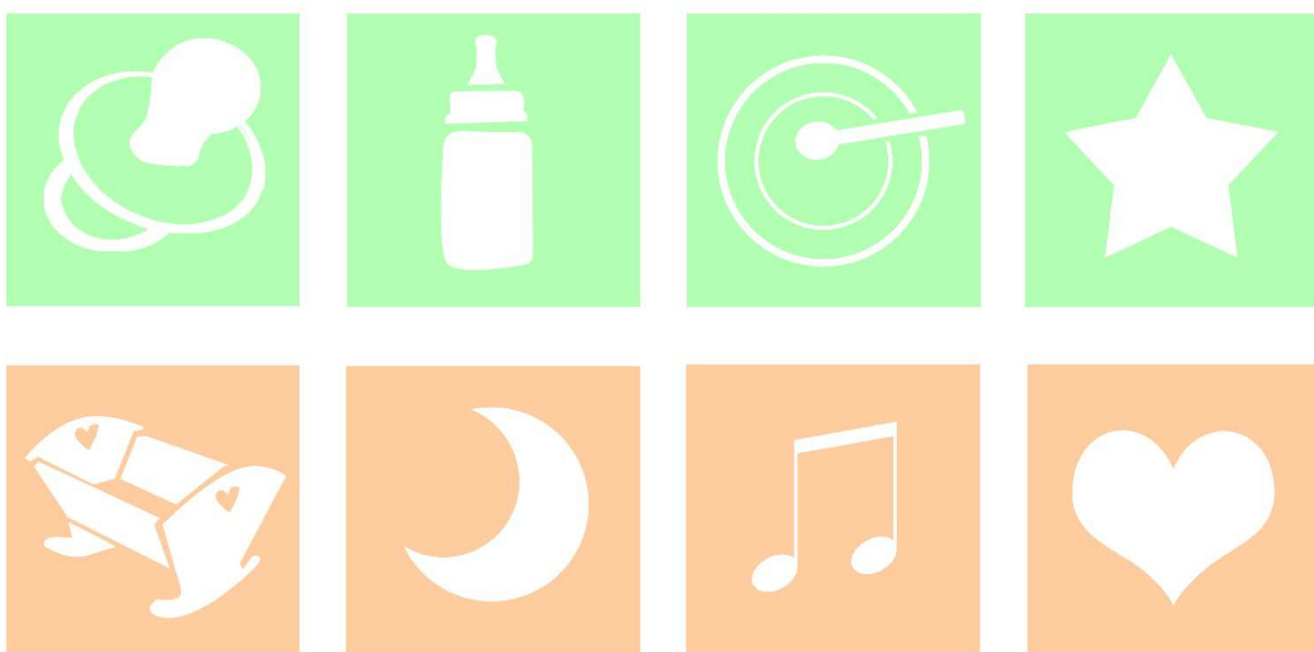
- Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Juva: WSOY.
- Kokkonen, M. 2010. Ihastuttavat, vihastuttavat tunteet: Opi tunteiden säätelyn taito. Juva: WS Bookwell Oy.
- Koponen, H. 2006. Psykoedukaatio – arvokas lisä psykoosien hoitoon. Suomen Lääkärilehti 41/2006 vsk 61.
- Larmo, A. 2010. Mentalisaatio – kyky pitää mieli mielessä. Duodecim 2010; 126:616-22.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- Morris, D. 2008. Vauva. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Pajulo, M. 2004. Vauvan tunnetila ja sen säätely. Äidin reflektiivinen kyky ja sen merkitys turvallisessa kiintymyssuhteessa. Duodecim 2004; 120:2543-8.
- Piaget, J. 1988. Lapsi maailmansa rakentajana. Kuusi esseettä lapsen kehityksestä. Juva: WSOY
- Piironen, L. (toim.) 2004. Leikin pikkujättiläinen. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Powell, K. & Kalina, C. 2004. Cognitive and social constructivism: developing tools for an effective classroom. Education 130/2004
- Salpa, P. 2007. Lapsen liikkumisen kehitys. Ensimmäinen ikävuosi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Schmitt, F. 2003. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Vantaa: WSOY.
- Sheridan, M.; Harding, J. & Meldon-Smith, L. 1999. Play in Early Childhood: From Birth to Six Years. London: Routledge.
- Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) 2005. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 1.-4. Painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Sinkkonen, J. 2001. Lapsen puolesta. Juva: WSOY.
- Sinkkonen, J. 1998. Yhdessä isän kanssa. Juva: WSOY.
- Slade, A. 2004. Perinataalisen mielenterveyshäiriön avainasia: Vauvan pitäminen äidin mielessä. s. Psykoterapia-lehti 23(3).
- Slade, A. 2006. Reflective Parenting Programs Theory and Development. Psychoanalytic Inquiry: A Topical Journal for Mental Health Professionals. Volume 26, Issue 4, 2007.
- Spock, B. & Parker, S. 2003. Järkevää lastenhoitoa. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Stern, D. 1985. The Interpersonal World of the Infant. New York: Basic Book, Inc.
- Torres, A.; Olivare, M.; Rodriguez, A.; Vaamonde, A. & Berrios, G. 2007. An analysis of the cognitive deficit of schizophrenia based on the Piaget developmental theory. Comprehensive Psychiatry 48/2007.
- Turun ensi- ja turvakoti ry. Viitattu 25.4.2012.
<http://www.turunensi-jaturvakotiry.fi/>
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.- 2. Painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Woolfson, R. 2003. Pienten puhetta. Kielen kehitys eleistä sanoiksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Yhdessäolon suuria pieniä ihmeitä

Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi

Yhdessäolon suuria pieniä ihmeitä – Työkirja lapsiperheille vuorovaikutuksen tueksi

Tuotettu toimintaterapeuttiopiskelijoiden opinnäytetyönä Turun ensi- ja turvakoti ry:n Vuorovaikutuskylpy-projektin käyttöön.

Turussa 2012.

Tekijät:

Anni Kosonen

Päivi Salonen

Laura Vehmanen

Kuvitus:

Susanna Elmnäinen

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Sisällysluettelo

Ohjeistus työkirjan käyttäjille	4
Ohjeistus vanhemmille	5
Liikunnan iloa	
0-4 kk	6
5-8 kk	10
9-12 kk	14
13-18 kk	18
Leikin riemua	
0-4 kk	22
5-8 kk	26
9-12 kk	30
13-18 kk	34
Kohti omatoimisuutta	
5-8 kk	38
9-12 kk	42
13-18 kk	46
Aistien ja tunteiden aallokossa	
0-4 kk	50
5-8 kk	54
9-12 kk	58
13-18 kk	62
Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta	66

Ohjeistus työkirjan käyttäjälle

Tämä työkirja on tarkoitettu työvälineeksi lapsiperheiden kanssa toimiville ammattihenkilöille. Se on tehty lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tueksi. Tavoitteena on kehittää vanhemman reflektointikykyä sekä taitoa asettua ajatuksen tasolla oman lapsensa asemaan. Nämä tehtävät ja pohdinnat auttavat vanhempaa tutustumaan paremmin lapseensa ja hänen käyttäytymisensä takana oleviin tuntemuksiin, aikomuksiin ja toiveisiin. Lisäksi tehtävät auttavat miettimään myös vanhemman omia kokemuksia ja tunteita hänen toimiessaan lapsensa kanssa.

Työkirja koostuu neljästä pienen lapsen kehitystä koskevasta aihealueesta, jotka ovat:

- o Liikunnan iloa
- o Leikin riemua
- o Kohti omatoimisuutta ja
- o Aistien ja tunteiden aallokossa

Sivuilla on 0-18kk ikäisen lapsen kehitykseen liittyviä tehtäviä ja pohdintoja. Aihealueet on jaettu neljään ikäkauteen, jotka ovat 0-4kk, 5-8kk, 9-12kk ja 13-18kk. (Poikkeuksena on Kohti omatoimisuutta –osio, jossa tehtäväsivut alkavat vasta 5-8kk iästä.) Jokaisella tehtäväsivulla on aihealueittain lapsen kehitystä koskevaa tietoa infolaatikossa, joka toistuu samanlaisena ikäkauden jokaisella neljällä sivulla. Lisäksi sivuilla on Puuhia ja pohdittavaa –osio, jonka herättämiä ajatuksia asiakasperheen voi olla tarpeen kirjata ylös muistin tueksi. Näitä ajatuksia on hyvä purkaa yhdessä seuraavalla tapaamisellanne.

Tärkeää on, että huomioit kohdeperheen keskeiset arjen haasteet, ja valitset tehtäväsivut niiden mukaan. Käyttäessäsi työkirjaa, voit tulostaa yksittäisiä sivuja perheille kotona hyödynnettäviksi. Tarvittaessa voit antaa perheelle tehtäväsivuja myös useaan aihealueeseen liittyen.

Työkirjan sivujen värit ja kuvitus on valittu selkeyttämään osa-alueet omina kokonaisuuksinaan.

Ohjeistus vanhemmille

Työkirjan sivuilla, jotka saat, on lapsesi ikäkauteen liittyviä tehtäviä ja pohdintoja arkenne haasteisiin liittyen. Tehtävien alle ja paperin kääntöpuolelle voit kirjoittaa muistiin ajatuksiasi ja huomioitasi helpottamaan myöhempää keskustelua. Tehtävien herättämistä ajatuksista keskustellaan tarvittaessa seuraavalla tapaamisella.

Nämä tehtävät ja pohdinnat auttavat sinua tutustumaan paremmin lapseesi ja hänen käyttäytymisensä takana oleviin tuntemuksiin, aikomuksiin ja toiveisiin. Lisäksi tehtävät auttavat sinua miettimään myös omia kokemuksiasi vanhempana lapsen kanssa toimiessasi.

Tehtäväsivujen Info-laatikoissa kerrotaan lapsen kehityksestä, mutta tehtäviä tehdessäsi on hyvä pitää mielessä, että jokainen lapsi kehittyy omaa tahtiaan. Tärkeintä tehtävien teossa on lapsen kanssa yhdessä oleminen ja tekeminen. Lapsi ilmaisee kiinnostustaan pienillä vinkeillä, kuten äänillä ja eleillä, joten hyödynnä niitä tehtävissä. Huomioithan myös lapsesi taidot ja turvallisuuden!